

بەلىسى : 300 دوللار .

آدبىي ارىسەلەك دېمە گېل آدبىي
• آنېكم يوق خلق غەبىدىن غەي
نواى

خلقى آلدابەن دېگىنىك ،
• اوزە گنىك آلدابىنىك .
• اولومدىن آنچه قوقما ،
• اولەمەن بولوب ياشاشدىن قوق .

ھجرىيە ۱۳۶۶
جەدالانىر

ملاى 1947
ماى

№5 (16)

۱۱ تارماقنى تىنىشتىق ۋە ئىتىم اتقارمىلا باستىغان ۱ - بىۋىل كۈنىدىن قارىسى الۋۇ جەينىنىدا ' پ . ش . ت . ت . جاستار ۋەدىسى ' ورنالدى كومىتەتنىڭ ورنىدا سارى - قۇسايمىن سەيبا .
بايۇقنىڭ سويىلە كەن ' موزى .

ايماقنا ، تۇس بەرگەن بۇل ارە كەت
بۇتتىن شەبەس تۇركىستان كۈلەمىندە گى
ھەزىلگەن قانداس ، باۋىرلاس تۇۋىسقاندا .
رەمىزدىڭ توڭكەرىستىك سەزىمەن رۇۋ .
خەن وياتىپ ئاۋەلسىزدىك ، ۋىشىن بولغان كۇ .
رەسكە ۋىندەدى . بۇل جالپى قىيەمىل قىتاي
قانۇشىلارنىڭ ساعىن سەزىرىپ ، ۋرە -
يىن ۋىشىردى . جاۋىنىڭلەرەمىز بوگەنسىز
دۇرەمچى بوساعاسىنا جەتەپ باردى .
بۇل كەزدە ورنالدى و كەت باستىدى
چىڭ ۋەيانچاڭنىڭ ، رادىيو ار قىلى ' شە -
كارا ولكەلەرنىڭ جەرگىلىكتى مەڭگەرۇۋ
خۇقۇقىدىن بەرەمىز ' - دەپ سويىلە گەن
سوزىمەن قالدى ارالمى جاعدايغا ساي
ما - لەنى تىنىشتىق جۈلمەن شەۋۋۇگە كە .
شەس جۇرگىزىلدى . سونىمەن ۋىزىنەس .
زىلەن كەشەس ناتىبچەسىندە ارەكى جاق .
تىڭ ، ارارەمىدىن ۱۱ تارماننى كەلمىسىم جا .
سالىپ ، ۱۹۴۶ - جىلى 6 - بىۋىلە قول
قويىلىپ ۱ - بىۋىل كۈنى جارىيەلاندى .
بۇعان قاقىمىز رازى بولۇپ تىنىشتىغاندى
سەبەبى بۇل بىتتەمە قىلمىزدىڭ سايلانۇ .
سايلانۇۋۇ خۇقۇقىمەن جەرگىلىكتى قىلەنتان
ۋىلتىق اسكەر خۇنۇغى ، تۇرلى كاسىپ
سىتەرەمەن باسپا - سوز ، سوز ، جەينى
ۋىسۇۋۇ جەنە كوشىپ قونۇۋۇ غۇنىقتارى .

سۇيىكتى تۇۋىسقاندا
جالپىلار كىزغا ايگىلى ، ۋەمىز شەبەس
تۇركىستان قالقى بۇرىن ۋوز الدەمىزغا
ھەرىكتى و كەت قۇرىپ ، ۋوزەمىزدى -
ۋوزىمىز باسقارامىز . كوزگە كورىنەر -
لىك تارىخىمىز بار . بەرتىن كەلە ۋەمىز -
شە سەبەبتەر ناتىبچەسىندە قارا سايباسات -
شىل زۇلىم اكەشلىدەردىڭ قولمىز تۇسىپ
اياۋسىز ھەزىلدىك . اسرەسە قۇيتى شىڭ
شى ساي قولمىدا اسا قانتى ھەزىلىپ ، مۇ -
گەمىز جار اتقانغا جەنتى . سونىمەن ۋەمىز -
دىڭ الدەمىزغا :
۱ - قانۇشى قىتاي اكەشلىدەردە -
نىڭ قاراسايباساتىنا باس ، ۋەمىز ، دىنەن ،
وتاندىن ۋاتان جانە خۇقۇقتان اجىراب مۇل .
دە قۇل بولۇپ جۇرە بەرۇۋ .
- توڭكەرىس جاساپ قاندى كۇ .
رەس ھەنۇۋ جۈلمەن تۇەلسىزدىكتى قولغا
الدىپ ، تەگدىكتە ھەركەن ، ۋەمىز جاساۋ .
ۋىلتىمىزدىڭ كەلەشەگىن نۇرلاندىرۇۋ دە -
گەن ھەكى جۈل كەلدى .
مەنە ۋەمىز وسىنىڭ ھەكىنىشىمىن ئاشۇ .
دەب الدىپ ، ۱۹۴۴ - جىلى ۋىلت ۋىلتازان .
تىق توڭكەرىسىمىزدى قوزعادىق ۱۹۴۵ -
جىلى ۋىلە ، تارباغازى ، التاي ايماققارمىن
ازان ھەتەپ ، توڭكەرىستىك ماقساتىمىزغا
ساي ۋەس جۇرگىزىپ ، ئاپىستان تاپسىقا
جەتەپ وتىردىق .

بوساندا :

- 1 - بىرىنچى بىۋىل خاپرە بېغىدا مەركىزى كومىتەت مەلۇمى تەۋەسى
ھىبىن سىبايلىق نىڭ - ۋوزلىگەن سوزى .
- 2 - بورولوش نىفطىسى بېقىلغانى
- 3 - چوشەندۈرۈش
- 4 - 1864 - بىلى شىرقى نور كىستىدا قوزغولاڭلار توغۇزىپىدا
- 5 - رەجىم سونى
- 9 اولكولوك كىگەش اعضالىرىنىڭ تارنىشى مىسلىلەرگە داۋىر . ۋە كىپلە .
- 7 - ھاشىمجان (ھىكايە)
- 8 - قەسەم (شىعر)
- 9 - كورۇپ اون (شىعر)
- 10 . دوستومغا (شىعر)

سەيلىنىش جايى قالدق ئىلە كىرىمە سايما
ئىكەنلەر كىرگىزىلگەن بولدى.

سەيلىنىش جايى قالدق ئىلە كىرىمە سايما
ئىكەنلەر كىرگىزىلگەن بولدى.

سەيلىنىش جايى قالدق ئىلە كىرىمە سايما
ئىكەنلەر كىرگىزىلگەن بولدى.

سەيلىنىش جايى قالدق ئىلە كىرىمە سايما
ئىكەنلەر كىرگىزىلگەن بولدى.

سەيلىنىش جايى قالدق ئىلە كىرىمە سايما
ئىكەنلەر كىرگىزىلگەن بولدى.

سەيلىنىش جايى قالدق ئىلە كىرىمە سايما
ئىكەنلەر كىرگىزىلگەن بولدى.

سەيلىنىش جايى قالدق ئىلە كىرىمە سايما
ئىكەنلەر كىرگىزىلگەن بولدى.

سەيلىنىش جايى قالدق ئىلە كىرىمە سايما
ئىكەنلەر كىرگىزىلگەن بولدى.

سەيلىنىش جايى قالدق ئىلە كىرىمە سايما
ئىكەنلەر كىرگىزىلگەن بولدى.

سەيلىنىش جايى قالدق ئىلە كىرىمە سايما
ئىكەنلەر كىرگىزىلگەن بولدى.

ال ، باسقا ايماقلاردا تەرس ارە كەز
شىلەر بىتەرى بەزىشە تولمى جۈزە گە
اسەرۇۋغا مەس كەرى كەتەرىپ تالقاتداۋغا
ۋرۇنىپ چاتىر . بۇمان (ەل قۇلاغىنا سىگىسە

تى دە بوپ قالدى) ۋرۇمە جەدە گى ،
خادۋاك ، جەنەقك ، سىلاس ، زاكشىنە
دەردىك ساتىلىپ الەب سىتەپ وتەرىن

بۇزاقلىقتارى ؛ ئالدا وسپاندى قۇتەر
تەب اتلاۋشىلاق ارە كەتەن جۇرگىزۋى
ابدەن دالەل (بۇل جۈزە گە گى اگگەمە

جانە ولاردىك تەرس ارە كەتەرىپ تالقاتداۋغا
لازى مىگەرى گارەتەردە شەسەپ جەيەندە اردا
سۈپەتەنەپ قالمىقا . تانەستەر مەلەن سۈنەنەنەن

ول جۈزە گە بۇل ارادان تالقاتداۋدىك كەزە گى
جوق شەعار . جانە ۋرۇمە جەدە گى تەرس
ارە كەتەنەن ۋرۇلەمە تەردەك ارالاسىپ

الەپ قۇرال جۇمساۋى ار قاسىندا سايلان
سەيلىك بۇقاراشىلاق نە گىزىمە تەلمەۋى ،
بەتەمەن سايلاسەي پەروگىر مەما جۈنەندە

اۋزى اشقانداردىك ذەۋغا . الدنۇۋى ، بۇقا .
ۋاشقانلىقى جان تالاشى جۇرت بەدەلەنە
زەنە قىمار روپنادىك ، ئاشا تارتىك ،

زىپتى بولەنەندە سەنەك بالاك سەلەمكتەر .
گە اسكەرە كەن ، سەنەلەمكتەر مەن سۈپەلە
سەپسەك . دە گەن سەيلىقتى بوس جالا

من قولما ۋۇۋى كۇشتى دالەل بولادى .
تەرس ارە كەتەنەنەن دىك قالدق پايداسىنا
قارسى سىتە گەن غەمەستاردا جوعارغى

سەتەر دالەل بولغاندا 25 . فەۋرالدا ۋرۇ ،
جەدە سىتە گەن جازدىق ارە كەتەرى
باتەر ايماق بولادى .
ۋزىر بۇل تەرس ارە كەتەنەنەن قالدق
تان ابدان سوققى جەب ، مانسانى سىكا
اسپانە قتان ، بىر نەشە شولاق اقدەنەن سەنە
قۇمارلاردى سائىب الەب سولاردى قۇرا
مەۋۇدە . نەن وسى ساتىلغان قارا جە

قالدق جاۋلارمەن بولمىكەنە قالدق مازىر
لمەنەنەن ، جەلەنەن قالدق جاۋى بولمىپ
قاشىپ كەتكەن ماسخۇدتى قۇۋىرشان باستىق
ايسابە كنى جاۋابتى قاتشى تەتپ وتەر .

ارەينە بۇلاردىك بۇل ۋرۇندا وتەرۋى
قالمىقى قايتا قۇلدىققا تۇسىرۋۇدەن باسقا
ۋكتە مەس .

بۇنىك ۋستىنە مابدىك بەسەنە دەپ
قۇرىلتايغا شاقىرىلىپ كەكەس ۋشەلەرى
تولمى جەيەنەپ بولاسادا ، جوققا ۋزگەنى

سەلتاۋلاپ ، مابىلىستى اشپاي ، اشقان
كۇندە دە قۇرى ، بىر مەجلىس تەۋۋدى
ويلاپ ول كەلەك كەكەس مۇشەلەرىندەك

ماجىلىستە ك كۆپ پەكەر بەرەنەن ماسەلە
لەرى ۋستىنە شە كەنەپ وتەر .
مەنە بۇل تەرس ارە كەتەنەن بۇزىق
ئاردىك بۇل تۇردە كى ارە كەتەرى قەلعا

كەلگەن بەتەمەن سايلاسەي پەروگىر مەما
جا مەن

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

تەپتى مەيلىمە ، تەدەۋى ، نە گىزىمەنەن
سى تەسەۋۋىپك بولغاندا ، ئاشقانلىق
قۇرۇلغى قۇرۇلغىغا سەمەنەن
جەدەي ۋرۇمە جەدە گى ، بولمىپ تۇرغاندا بولسا ،
ئەندى تە سىتەۋە ز كەرەك ، اما رەسەنەن
ارەينە سۈكەنەنەن ، شاشقانلىق

قۇرۇلغى ، تەكەنەنەن جەدە گى ، شاشقانلىق
كۈسەنەنەن ، بۇدا ، كەلگەن 11
تەمىنەن كەلگەن ، بولمىپ تۇرغاندا بولسا ،
مان تولىمى ، بولمىپ تۇرغاندا بولسا ،
مە گى بۇقاراشىلاق ، بولمىپ تۇرغاندا بولسا ،
بەرك بولمىپ تۇرغاندا بولسا ،
قالدق جايى قارا جۈزە گە سارە كەز .
شىلەردىك سەزىمە قۇلاي سەلەمەي قاتسىرانا
سوققى بۇرۇلغۇ كەزەك ، سۈنەنەن ،
دۇزىيە جۈزە گە شەشەنەنەن قورغانلىق بولغان تەمەنەن
سۈۋەتەنەن ۋدە مەنەنەن جۈزە گە مەلەمەنەن ارانەنەن
بۇنداقى دوستىق نەبەرتەنەن سەلەمەنەن
مەس ارانەنەن تەمىنەنەن ۋرۇتۇۋمەنەن
كەرەكلىكلىرىمەنەن ، مەدەنەنەن سەلەمەنەن

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

بۇرۇلۇش نۇقتىسى

اچون حەقىقىي اوصولى يوق ، اوچونچى زورلىك گومىنداڭ مەركىزى كومىتېتىنىڭ بۇتون اعضاءىدا مجلسى ، اصلىدا خۇفلىرىنى دىق قىلىش اوچون چارە بەلگولەيدىغان زور يېقىن ايدى . اما اوچ زور خۇف حەقىقىدا تصدىق قىلىنغان قارارلار ، خطاب نامەلەر توغرىدا يۇزىلوانقان ماقالەلەر بارغانسېرى اوزارماقتا ، چارە بارغانسېرى آزىيماقتا . مەركىزى حەكۇمەت اورونلىرى «پىرىم بىلدا خاقچىلەر بىرلەشمە ئارمىيەنى تار — مارقىلەر مەز « دېگەن اىشنىنى « بوگوندىن كىنە كى 9 آى اچى يامان ، يامانمات وقتە دور» دېگەنگە اوز گەرتىدى . اوچونچى حەكۇمەت اورونلىرى گرچە اوروشنى حەل قىلىدىغان كوزور بىلەن خۇفدىن قوتۇلماق بولسىمۇ اما خۇف تىخىمۇ كۈچلۈك چاچىسان يىتە كەلمەكچە ، گومىنداڭنىڭ اساسلىق كىشىلىرى اوتتورسىدىكى قارمۇ قارشىلىق ؛ چاڭجىال — جىدەلەر وقتىنى ئەرگىشىپ يىنەمۇ اوز گەرمەكچە . بارغان سېرى قانتقلاشماقتا و روشنلەشمەكچە .

(1)

اڭ اولەل حەربىي اشلارغا قاراپ اوتتۇرۇلغان ؛ اگراونكەن بىل 1 - ايبولاي بىلدا گومىنداڭنىڭ كىرلىرى بارلىق اوروش مېدانلىرىدا اوستونلۇك رەھەر كەتەلەندۈرگۈچ خۇفۇققا اىگە ايدى . دېيىلسە ، خۇف خەبى ، سەنشى ، خە - نەن اولكەلەردىكى وە جنوبى سەنشىدىكى ايكى اوروش مېدانىدا نامائە مغلۇبىيەتلىك خالغا چۈشۈپ قالىدى . سەنشى ، چانز ، خەبى ، رەخەر وە توكبىدىكى ھەر — بىر اوروش مېدانلىرىدا مغلۇبىيەتلىككە يۈز قوتۇشقا باشلىدى . گومىنداڭ . ئارمىيەنىڭ قوماندان بولۇشى

بوخل ايفرۇه سەپىنى كورگەنلىكى او - چون ، او ، احوالى اوستونلۇككە تورغان سەنشى ، وە شىمالى شەنشى 2 اوروش مېدانىدىكى ھەر كەلەرنى چاچىسانلىقىنى پىلانقا اېلىپ ، آپرىلدىن بورون شىمالى شەنشىنى ئىنچىلاندىرۇشنى امدى قىلدى . شو نىڭ بىلەن خۇ - زۇڭ - نەن (گومىنداڭ گىنراللى) نىڭ ئارمىيەسى شىمالى شەنشىنى حەل قىلغاندىن كىيىن عىسكىرىيۈتكەب سەنشى چىن اچىدە اشفال قىلغان چاچىلارنى ساقلاپ قىلىشنى بەلگولەيدى . شو بىر وقتە سەنشىدىكى گومىنداڭ ئارمىيەسى بارلىق قورۇقتى بىلەن توڭپو (نەنجىن بو كوتو موربولى) يولىنى اچىشنى ؛ مەلى آخر بېغىچە اورناختى بىلەن توكبىغىچە بولغان قورۇقلۇقدىكى يولىنى اچىپ ، سەنشى سەنشى ئارمىيە چىقىرىشنى ؛ «امىرىكا طرفىدىن نەھىت غەخۇرلوق قىلىندىغان رايون» لارنى ساقلاپ قاشنى . شۇنداق قىلىپ «9 آى» اچىدە خاقچىلەر بىرلەشمە ئارمىيەنى «تېز بو كوت بىلەن تىخىلىق طلب قىلىدىغان» غەلپلەر بارلىققا كەتتۇرۇشنى امدى قىلدى — بو . بولسا ، گومىنداڭ قوماندان بولۇپ بىلەن اولومدىن قوتۇلۇش اوچون بولغان اومتولۇشلىرىنىڭ مەھىم قىسمىدۇر . اما ، بو ايكىم ، ابلق اوروشنىڭ چىرىلىق بو «مەھىم قىسىم» نىڭ ئار - مەربولۇشقا باشلىغانلىقىنى ئورسەندى .

بىرىنچى مەركىزى حەكۇمەت اورونلىرى مەز كور اوروش - استرانگىيەنى بەلگولەيدىگەندە شۇبۇه و چىرىلىق بىلەن نەن قانلىق گىنراللى رەننى خەننىدىن قالدۇرۇپ ، اولار نىڭ اوروشقا چىڭچىڭ ، گوزونۇك ، نەنجىن قانلىق گىنراللىرىنى نەنجىن قانلىق بولدى . نى بعضى كىشىلەر گىنرالنىڭ پىلانچى چو

(نەمسىلارنىڭ سویت - گرمان فرۇنتىدىكى قورۇندىلىق) نى اورنىدىن قالدۇرۇشقا نەسبەتلىك گىننى اساسسىز امدەلىگىنى كورسەندى . چونكى ، اورنىدىن قالغان گىنراللار ، ھەكۇمەتار بايلىرىغا نەسبەتلىك يالغۇز تۇققانچىلىق پىر - نىقتىدا يېڭى سايلانغان گىنراللارغا اوخشاش بولماسلىقىنى سرتىدا ، اوروش تىخى كە چەتدىن يېڭى سايلانغان گىنراللار بىلەن فرق قىلماقتى . اورنىدىن قالغانلارنىڭ - مغلۇب بولۇشى فقط عىسكىرى قوتنىڭ تولىق يىشمەسلىكىدە ايدى . حاضر عىسكىرى قوت تىخى اوستورلمايدى . شۇنىڭ اوچون يىقىنقى كۈنلەردىن بوپان اوروش احوالىنىڭ ترقى تېپىشى بورونقىغا پۈتۈن - اوخشاشدۇر . خاقچىلەر بىرلەشمە ئارمىيەنىڭ «گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ 96 پىرىگادىسى 1» - چىقىم بولۇپ يېڭى رىكورتنى بارلىققا كەلتۈردى «دېيىلگەن» . گىنرال چىڭچىڭ نىڭ : « موندىن كىنە خاقچىلەر بىرلەشمە ئارمىيە سىنىڭ اساسلىق كۈچىنى يوقۇتۇشقا اھمىيەت بېرىش » دېيىگەن پىلاننى بورونقىدە كەلگەن - مەلسىز بولۇپ قالىدى .

ايكەنچى ، حەكۇمەت اورونلىرى پىلانچى رانگىيەنى بورگوزوشكە باشلىغاندا ، عىسكىرى قوتنىڭ چىقىشتورمىسىنى اوز گەرتىش اوچون خۇاڭخە دەرياسىدىن مەدەت زىيەندى ، خۇاڭخە دەرياسىنىڭ پار ايلەپ كەتكەن يەرلىرىنى توشۇش خەزىمىتىنى جەدى قىلىدى . شۇنىڭ بىلەن خۇاڭخە دەرياسىنى اصلىگە قايتۇرۇپ ؛ لوبەچىڭ (خاقچىلەر - لەشمەنىڭ گىنراللى) نىڭ قىسلىرىنى چىرىكەندۈرۈشنى اوزىدى . بۇ خالىتى

(1) پىرىگادا اصلىدە دېيىزىدە ايدى . خۇبەنلىنىپ اېلانچى .

بعضى كىشىلەر گىنالىرىدىن رايونغا سو قاپلانقۇرۇشقا اوخشۇتۇشنى مەسئۇلىيەتلىك ايكەنلىكىنى كورسەتتى . چونكى بۇ خالىتى اولارنىڭ (گومىنداڭنىڭ) سەنشى ، خەبى سەنشى ، خەنەن اولكەلەردىكى خاقچىلەر بىرلەشمە ئارمىيەنىڭ رايونلىرىغا ھەجۇم قىلىشقا كۈچىنىڭ يوقلىقىنى و اگرا اولار خۇاڭخە دەرياسىغا يولەنمەيسە خاقچىلەر بىرلەشمە ئارمىيەسىنىڭ ھەجۇمىنى توسالمايدىغانلىقىنى ايفادە قىلدى . اما ، بىر ابلق ھەمىيەت شۇنى كورسەتتىدىكى ، خۇاڭخە دەرياسىنىڭ پارلىرىنى بەك تىخى گرچە خاقچىلەر بىرلەشمە ئارمىيەسىگە بىر قىزىچىلىقنى توغدىرغان بولسىمۇ ، لېكىن ، لوبەچىڭنىڭ ھەجۇمى شۇنىڭ بىلەن تۇختولۇپ قالغىنى يوق . عىكسەنچى لوبەچىڭ قىسىمغا خۇاڭخە دەرياسىنىڭ شىمالى قىسمىغا توپلۇنۇپ اطرافدىكى آزانلىق گومىنداڭ ئارمىيەسىنى تازىلاش فرىسەپىنى بەردى . و سەنشى ، خەبى سەنشىدىكى خاقچىلەر بىرلەشمە ئارمىيەسىگە استرانگىيە بىلەن روشقا امكانىت بەردى .

لوچونچى ، حەكۇمەت اورونلىرى بولسا - ترانگىيەنى اجراقلىش وقتىدا يىشمەي تۇرغان عىسكىر قوتىنى يىنە بىر مەقسەت قىلىپ غەربى شىمال فرۇنتىنى اچىپ شۇنىڭ بىلەن خاقچىلەر بىرلەشمە ئارمىيەنىڭ بىلەن اوز گەرتىشقا خىرىيە بېرىشنى اوبلىدى . بۇ خالىتى بعضى كىشىلەر گىنالىرىنىڭ 3 بول بىلەن سویت اتفائىغا باستۇرۇپ كىرىپ مغلۇبىيەتكە اچىق راب ، 3 بولنى استالىن گىرادقا ھەجۇم قىلىشقا اوز گەرتىشكە ئىلگىرىگە چىقىشتورۇشنى مەسئۇلىيەتلىك ايكەنلىكىنى روشنلەشتۈرۈش

گومىنداڭ ئارمىيەسىنىڭ اىسلىرىنى بىرلىككە خۇبەنلىنىپ اېلانچى .

دى چوققىسىدا بىر طرفىدىن خەلقچىل بىر قىسىمدا
سىنىڭ بىلىش ارادىسىغا ئىشەنچ بىر قىسىمدا
بوق بوخودى يەنە ئىنى سىياھت قىلىپ
فازىنقا ۋە چوڭ يىڭ زىيارەت گۈزىتىنىڭ
مۇخىرىنىڭ «بۇ مەزگىلدە ئەل ئامىدوق»
يەنى بىر قىسىمدا چوققىدە ئاشكارە ئار قىلىۋاتقان
«شېكخۇ زىيارەت گۈزىتىنى تەييار قىلىش»
بۇنىڭ ئىچىدە قوت چوشى (10 - قىسىم)
زىيارەت چوڭ زىيارەت گۈزىتىگە
قارلسون (دېڭىڭنىڭ ئوخشاش بولدى) يەنە
بىر طرفدە چىڭ يىڭ ۋە چىڭ خۇا
قەن سۈيىدى ۋە ئارقا چىلارنىڭ اطرافىدا
ئەبۇ يۈرگۈزۈلگەن 3 - نىمىتى ئورۇش خۇا
زىيارەتنىڭ شەھىرى شەنشىگە تەھدىت تەھدىت
گۈزگەن 13 بىر يىگدا عىسكىرىنى 10
بىر يىگدا عىسكىر قىلىپ قويىدى . بۇ 10
بىر يىگدا مانا شۇنداق نىمىتى قىلدى : بەزى
ئەن شەھىرىنى ساقلاشقا 2 بىر يىگدا اورتا
شەنشىدىن بەنئەن شەھىرىگىچە بولغان يول
نى ساقلاشقا 2 بىر يىگدا ، بەنئەن شەھىرى
دىن ئان سەي شەھىرىگىچە بولغان يولنى
ساقلاشقا 2 بىر يىگدا ، يەنە چىڭ شەھىرىدىن
چىڭ شەھىرىگىچە بولغان يولنى ساقلاشقا
قا 2 بىر يىگدا ، زىيارەتنى 2 بىر يىگدا
شۇنداق قىلىپ خوزوگەن ئارمىيە شەھىرى
شەھىرى شەھىرىنىڭ شەھىرى ئارمىيە شەھىرى
خۇا ئىمى بىلەن ئىشغال قىلىندى . 10 يىل
تەرىپە كۆرگەن خوزوگەننىڭ 300 مىڭ
ئوكۇپ عىسكىرى ئورنىغا بىر قىسىمدا
پا بىلەن كۆرۈۋېتىلگەن ئىگىزلىكنىڭ قەۋمى
چوڭ لايىھىلەن يۈرۈش ئارقىلىق قىلىپ
كەتتى . شەھىرى شەھىرىنىڭ شەھىرى خۇدۇدا
چوڭ شەھىرى ئىگىزلىكى ئارقىلىق خەھرىگە
ئوخشاش ، خەلقچىل بىر قىسىمدا شەھىرىنىڭ 6 بىر

بۇ ئورۇن بولمىسى ئىچىدە سەككىز
نىمىتى چىقىپ ئىشغال قىلىندى

بىر قىسىمدا 2 كۈچلۈك بولمىسى بەنئەن گەن
چوڭ شەھىرىنىڭ يان ۋە ئارقىلىق چوڭ
كچىك لايىھىسى تەييار قىلىندى - ئان
سەي - بەنچىڭ شەھىرىنىڭ ئازگال ، بۇر
جەڭ رايونىدا تەييار قىلىنغان خوزوگەن
دا ۋە بولارنى ئارقىلىق كەتكەن خوزوگەن
نەننىڭ ئاساسلىق كۈچلىرى ئارقىلىق
قلىنىپ ياكى خەلق ئىدومە سىلىگى مەمكىن
ئاممىسى گۈزىتى ئارقىلىق خوزوگەن «دا گوك
باۋ» گۈزىتىنىڭ مەھسۇم مۇخىرىنى قىلىپ
قلىندى ، بۇنىڭ ئارقىلىق خوزوگەننى ، شو
نىڭ ئورۇن بۇ گۈزىتى ئارقىلىق شەھىرىنى
ئارقا قوبۇر ، سەيلى ئاسۇلار بىلەن بۇ
قىلىپ چىقىرىپ چىقىرىپ ئارقىلىق خەلق
چىڭ يىڭنىڭ مەركىزى گۈزىتىنىڭ گۈزىتى
گاڭغا بولغان يولنى ئارقىلىق خوزوگەننىڭ
لازىمىتىنى ئامىد قىلدى (دا گوك) چوڭ
گۈزىتىنىڭ 13 - ئورۇن كۈچىنىڭ كۈچى
سەيلى قارلسون) مانا بۇچال غەربى
شەھىرىنىڭ ئارقىلىق سەيلى مەمكىن بولدى
دىغان ئارقىلىق ، ئارقىلىق چىقىرىپ مەمكىن
بولدى ئارقىلىق ، خوزوگەننىڭ ئاساسلىق
كۈچى « كرسە ، چىقىرىپ » غا ئارقىلىق
شەھىرى شەھىرىنىڭ ئارقىلىق چىقىرىپ
كۈچىنىڭ عىسكىرىنى بۇنىڭ ئارقىلىق چىقىرىپ
ئىچىنى ساقلاپ ئارقىلىق ئارقىلىق چىقىرىپ
خوزوگەننىڭ ئارقىلىق چىقىرىپ
شەھىرىنىڭ ئارقىلىق چىقىرىپ ، خوزوگەننىڭ ئارقىلىق
بۇ ئىشقا ئارقىلىق چىقىرىپ ، خوزوگەننىڭ ئارقىلىق
فرونتىدا ئورۇشنى چاقىرىپ ئارقىلىق چىقىرىپ
طرفىدىكى ئارقىلىق چىقىرىپ ، خوزوگەننىڭ ئارقىلىق
چىقىرىپ ، شەھىرىنىڭ ئارقىلىق چىقىرىپ
پونومور بولمىسى ئىچىدە سەككىز
نىمىتى چىقىپ ئىشغال قىلىندى

بۇ ئورۇن بولمىسى ئىچىدە سەككىز
نىمىتى چىقىپ ئىشغال قىلىندى

چىلارغا جايلىش قالدى . قالغان 100مك
غە يېقىن عسكىرى اورشدىن چارچىمىغان
چىنە حر كىتلىنىدىغان قىسمىدىن عبد-ارەت .
بو 100 مەڭگە يېقىن عسكىر گومىنداكنىڭ
بتون مەملىكەت بويىچە ھەر - ھەر فرونتلار
دا بىردىن - بىر حر كىتلىنە لەيدىغان قىسىم
بولۇپ حسابلىنىدۇ . اما اولار يەنە شىلىنىپ
حر كىتلىنىدىغان بولسا ، باشقا قىسىملارنىڭ
پىرىزىنى دەسسەسىمەي مەمكىن ئەمەس .
بىر جەلە بىلەن ئاتقاندا ، گومىنداكنىڭ
ئارمىيەسىنىڭ ھەربىي باشلاردا كوچ - قويدى
قىلىشنىڭ ئاخىرقى نەتىجىسى بەتدى . شونىڭ
ئۈچۈن خەلقچىل بىر لەشە ئارمىيەسى خەبىرى
سەندۇك ، خەنەن و جنۇبى سەنشىلاردىكى
ئىككى فرونتدا بۇرۇنقىلارغا ئوخشەپ بەيدىغان
خاراكتىردە قايتارما ھۇجۇم باشلىدى . بو
قايتارما ھۇجۇم بولسا ، مارتنىڭ ئاخىرىدا بولۇپ
غان لويەيچىكنىڭ شىمالى خەنەندىكى ئورو -
شى ، ئاپرىلنىڭ بېشىدا چىڭ بى نىڭ جنو -
بى سەنشىدە يۈرگۈزگەن ھۇجۇمى و
يەنە روڭ زوننىڭ چىڭ تەي يولىدا يۈرگۈز
گەن ھۇجۇملىرىدۇر . بو ھۇجۇملار شىمالى
خەنەننى بىلەن سەندۇكغە ئاثر بېرىش ،
خوزوۋگەن بىلەن تاڭ نىڭبو لارنىڭ
ھەقىقىتىنى ئارقىنىش و گومىنداكنىڭ ئارمىيەسىنى
كوب مىقداردا چىقىمغا (بو 3 جايىدىكى
يورۇشدا گومىنداكنىڭ 20 مىڭدىن ئارتۇق .
عسكىرى يوقالغان) ئوچۇرۇش ، رولىنى
اوينىلا قالماسدىن ، بىلكى ، سەنشى طرفىدا
ئىدە توڭبو ، چىڭ تەي ئىككى تومور بولۇپ
لوزوب ، جوڭ تىياوسەندىن لولىيەن سەن -
گىچە بولغان بتون رايونلارنى گومىنداكنىڭ
ئارمىيەسىدىن تازىلىدى . خۇاڭخە دەريا
سىڭنىڭ شىرقى قىرغىقىنىڭ ئاخىرىنى ئىلكى

گە ئىدى . تەي يۈەننى يىتلىك ھالىتىگە
قويدى . شەنشىنى مەھرىگە ئېلىشنى
ئىشلەپ چىقاردى و دەريادىن ئوتۇپ لى -
شەننەنگە باردىم قىلىشنى ، شى ان جنۇبى
ئىككى گومىنداكنىڭ ئارمىيەسىگە خۇف كەلتۈ
روش اوچۇن ھەربىي ئاكتىكا دا مەنئەتلىك
ھالىنى قولغا كەلتۈردى . خەبىرى اولكەسىدە -
ئە نى روڭ زو ، لويەي چىڭ ، چىڭ
بى (خەلقچىل بىر لەشەسىنىڭ گېنراللىرى)
لارنىڭ بىك 3 قىسىمى بەر شىراپىتى بويىدە -
چە يۈرۈش باساب ، سەندۇك ئىككى سەنشى
خەبىرى ، ساخاردىكى و خەبىرى ، سەندۇك خە
نەندىكى 3 بىك ئارمىيە رايونلىرىنى بىر -
لەشتۈرۈپ ، كېلەچەك ئىككى ئوروشلار او -
چون او كۈشلۈك ، ھەربىي ئاكتىكا اوچون
مەنئەتلىك ھالنى ئىشلەپ چىقاردى . بو
مىن ئاخىرقى مەقسەد گومىنداكنىڭ اولوم -
مىن قوتۇلۇش اوچون بولغان اومتولۇشى
نى تار - مار قىلىشلا بولۇپ قالماستىن
بىلكى يېقىن كېلەچەككە بولىدىغان ھە
مومى قايتارما ھۇجۇمىدىن مۇقىم تازىنىش
مىن ئىبارەت .

(2)

ئىدى اقتىسادقا قاراپ اوتىلىلى !
موندىن 3 ئى بورون مشهور بىر
اقتىسادى عالم اقتىساد « بۇھرانغا اوچىردى »
دېگەن سوزنى سوزلەپ قويغاندا ، اونىڭغا
گومىنداكنىڭ ئالى ھكىومت اورونلىرى
ئى قاتتىق سو كوش بىرىپ انكار قىلغان
بولسىمۇ ، اما بو قىتمى 3 - نوبەتلىك
گومىنداكنىڭ مەركىزى كومىتېتنىڭ بتون ە
خالىر مەجلىسە اقتىسادنىڭ بوھرانغا اوچىردە -
غان ھقىدە مەسئەلەنى اوتتورغا ئاشلىغان .
حتاكى « اقتىسادنى جەي باشقۇرۇش لايىھە

سى « بىزدە اقتىسادى بوھران يوق » دى -
گەن روابىتىنى يوشورالمايدى .
لېكىن ، 3 - نوبەتلىك مەركىزى
كومىتېتنىڭ بتون ئەزالار مەجلىسى اقتىسادى
كەزىپىدىن قوتۇلۇش اوچون قانداق چا
رەلەرنى بەلگىلىدى ؟ بىز قىتقتا « اقتىساددا » ياك
شىلاش » دېگەن لايىھە بىلەن چاڭجانونىڭ ھەنرى
نى كورۇپ اوتتۇق . لېكىن بولايىھە قىتقتا
توروت بىك (ئوروت بىك) -
ئەدەب چاڭ كەپشى ، كوڭ شاڭشى ،
سونزىيىن ، چاڭ بى فو لارغا ئېيتلىدۇ -
مەترجم) ئىككى ئىككى دۇرەلەرنى بىكى
باشلىدىن قىسىم قىلىپ ، سەرمایىدار ئەمەلدارلار
نىڭ مانا بولايىگىنىڭ اوسوشىگە بىنەپەر
ھەم قىلدى . شونىڭ اوچون « كۈلەنگۈنىڭ
شەكلىنى ئەرگەشەدۇ . دېگەندەك بو -
لايىھە چوڭ اقتىسادى كەزىپىسىنى مەقرەبىتە ك
مەپ كەلدى . چاڭجانونىڭ ھەنرىگە ھكىومت
طرفىدە « قەيەر ئاقرىسا شويەنى ساقتىغاندەك »
اقتىسادقا .

اما ، وقتىزادى موشۇنداق شىقتىز
ئەزەلدە گومىنداكنىڭ « 4-5 ئى يۈرگۈز
لۇدو » دەپ ئىمىد قىلغان اقتىسادنى جەي تو
ردە باشقۇرۇش لايىھە و « بىر ئىكى ئايدا
سەرت قازىنىدۇ . » دەپ ئىمىد قىلغان
ئامېرىكا دوللارلىق زاپوم « اوبىلانغاندىن
يۈرون » دىراپ بولدى .

اگر خوزوۋگەننىڭ ھەربىي باشلار او
ستىدىكى كوزورى مەغلۇبىتكە اوچرىدى
دېيىلسە ، چىڭ جانونىڭ اقتىساد او -
تېدىكى كوزورىمۇ مەغلۇب بولدى . سوز
زىيىنىڭ سىياسىتى ياپونغا قارشى اوروش
اوتۇقلىرىنىڭ مېوەلەرنى واسطە قىلغانلىقىدىن
بىرلىدىن اوشوق چىداشلىق بەردى . فېورال

آيغا كەلگەندە اونى سىرىق آلتون دولقو
نى يۈپۈرماقنىڭ بەرگىدىن آجىرىشى لۇخ
شاش احوالغا كەلتۈردى . اما اقتىساددا
اولومدىن قوتۇلۇش سىياستىنى قوتۇلۇش
ئىمەللىرىنىڭ تىرورلىقى بىلەن چىڭجانونىڭ
خەمتىنى واسطە قىلغان بولسىمۇ ، او اقت
صادى كەزىپىسىگە 2 ئىمۇ چىداشلىق بىرەپ
مېدى . ئامېرىكا دوللارلىق زاپومنىڭ مەغلۇب
بۇلۇشى مال بەھاسىنى تىز رەھشە يوقۇ -
رى كوتورۇپ ، ساقلانغان سېرلارنى ئاش -
كارە قىلدى . اقتىسادنى جەي تۈردە باش -
قورۇش لايىھە ، اقتىسادنى ياكشاش لايىھە
خەلقنى بولايىدىغان قورال بولغانلىقىدىن
اقتىسادى كەزىپىسىنىڭ دەھشەتلىك دولقۇ -
نىغا قارشى تورالمايدى . ئامېرىكا دوللارلىق
زاپوم ، ئىككى يۈرۈشقا باردىم قىلىش سىياستى
خەلقنى ئايدايدىغان اوسول بولغانلىقىدىن ،
اومۇ بىر - بىرلەپ مەغلۇب بولدى .

ئىشەنچىنى ئېلىپ ائقاندا ، 3 - ئى
رىلدىن تاكى 12 - ئىلغا قەدەر لوزۇق
لۇق مەيلىك بەھاسى 60 پراتسىنت ، گۈ -
روش وە ئاشلىقنىڭ بەھاسى 30 پراتسىنت
شكرنىڭ بەھاسى 50 پراتسىنت ، بو مەزنى
ماللارنىڭ بەھاسى 25 پراتسىنت يوقۇرى
اوتۇرىدۇ . مانا بو ، اقتىسادنى جەي تور
دە باشقۇرۇش لايىھەسى گرچە سىرىق آ
تون و ئامېرىكا دوللارىغا ضەربە بەرگەن
بولسىمۇ ، اما ، كونۇلوك احتىياج
لۇق ماللارنىڭ بەھاسىنى بىنەپەر اوتكۈر وە
دەھشەتلىك سورەندە يوقۇرى اوتلەتكەن -
لېكىننى كورسوتتۇ . بو جەي احوالدىن
قوتۇلۇش اوچون سونزىيىنىڭ قوللانغان
« قاتتىق چارەسى » يوق ، بىلكى باشقىلار
مو چارەسىز قالىدۇ . سونزىيىنى پالاندا

باشلىقى صىغىنى بىلەن يول باشلارنى، ما-
 لىيىنى، سىرىق ئالتوننى، سرت پىرەنتىنى ،
 خام اشپارنى اوزىنىڭ مانا بولمىسىگە ئالغان
 وقتىمىمۇ، اقتىسادى كىرىزىسىنىڭ ضىرىمى-
 گە مطلق قارشى تۇرالىغان ايدى. بو-
 گونكى « ياخشىلاش » دىن كىيىكى پاچاق
 لىيىنى كەتكەن مالىيە حقوفى « ياخشىلاشنىڭ »
 يىراقىدىكى سوبى بىلەن دەشتلەرچە بىنيوان-
 قان يىغنى اونسالارنى اوچوروشى مەكەن
 امەس .

امېرىكا دوللارلىق زايومنىڭ سىتلا-
 مى تۇرۇشى عملى بر اشئور . اگىر
 مچىبورىت بىلەن سىتىش چارەنى قوللانسىمۇ،
 مو، اونىڭ بەلىسى چوشوب كىتىشى مقرر
 شونىڭ اوچون مەزكۇر زايومنى برزا
 (سودا و هنرمندلر بىغلىغان اورون) دا
 سىتىش بەلگولەنگەن بولسىمۇ، اونى منع
 قىلدى ، دېمەك چىڭ جاناونىڭ اوڭ فولسى
 يىلغايەنمەنى اونى اقتىسادنىڭ شىقتىسىز بوران-
 لىرى اوچورۇپ تاشلىدى .

حكومتنىڭ اقتىسادى متخصصلرى س-
 رىق ئالتون، اجنەبى دولارغا اشىنىپ، او
 نىڭدىن آز بولغاندا، برىل قاراڭغۇ بازار
 خىدا بولمايدۇ، دەپ اتقان ايدى، اما اش-
 كلرە سىتىشنى منع قىلدىكى آى تولمى
 خان وقتىدا حكومت بەسەيدىن نەپىت فرىق
 قىلغان حالدا قاراڭغۇ بازار بەلىسى پىيدا
 بولدى. سىرىق ئالتوننىڭ حكومت بەلىسىغا
 نىسبەتەن بازار بەلىسى 4 دىن 3 حصە ،
 امېرىكا دوللارى 4 دىن بىر حصە يوقۇرى اور
 لىدى. بو بولسا بارلىق اقتىسادى اولومدىن
 قوتۇلۇش اوچون بولغان كورەشنىڭ اولوم
 سىڭىنالىدۇر .

قاننىڭ بر بۇرۇشىدە يىڭىلسە ھەممى-
 مۇ

سى بوزولۇدۇ » دېگەندەك، مال بەلىسى فوق
 العادە عملرنىڭ تىرورلىقىنىڭ و مامورلار
 نىڭ بىسىم كۈچىنىڭ تىمىنى بوزدى، اچكى اوروش
 مالىيەسى قارىنى دوگىلەنگەن سىرى يوغىنىغاندەك
 بارغانسېرى بوهرانلىشىپ تۇتقان وقتىدا، اقتى-
 صادنىڭ و برانلىشىشى درىچە چەتلىدىن سىرىق
 ئالتون دولقونىغا نىسبەتەن كەڭ و نەپىت چو
 گفور، وقت چەتلىدىن سىرىق ئالتون دولقو
 نىغا نىسبەتەن نەپىت اوزون بولغان حالدا كى
 گەبە كەدە. حكومت اورونلرى گرچە ايرىم
 عمللرنىڭ تىرورلىقىنى مقرر ايشلىتىپ اقتىسادى
 بوهرانلىقنى يوقۇتۇشقا تونۇپ باقسىمۇ، ھر
 بر قەتىم تونۇشى بورونقىغا نىسبەتەن اقتىسا
 دى بوهرانلىقنى تىخىمۇ كىمگەبىنمەنى قالمى
 مو. فرق قىلغان اولوك سومما اقتىسادى كو
 رەشكە چىداشلىق بىرەلمەيدۇ.

امدى سىلاستكە كوز سالايلى!
 سىلاست اوستىدە گومىنداڭ اولومدىن
 قوتۇلۇش اوچون بولغان كورەش اصلىدە
 ايكى يول توندى: برسى، سىلاست بىلەن
 اوروشنى حل قىلىدىن اومىد اوز گەندىگى-
 نى اعلان قىلىپ، خىلقچىل برلەشمەنىڭ گومىن
 دىڭ حكومىتى بىلەن مناسىبەت باغلاۋاتقان
 كىشلىرىنى اوز جايلىرىغا قايتۇرۇش. بوندى
 بىر ايتىشلىرىچە « ايككىنچى فرۇنتنىڭ » اچچى-
 لىشىنى توختىتار اېمىش. بىنە برسى، « حكوم-
 متنى قايتىدىن ئىشكىل قىلىش » اشلىرىنى
 يورگوزۇپ، بەضى روحى پەست اوتتۇر
 دا يومولوغۇچى عنىرلارنى گومىنداڭ
 نىڭ ياسىغان يولىغا اقرار قىلدۇرۇپ، بونىڭ
 بىلەن اولومدىن قوتۇلۇش اوچون بولغان
 كورەشكە چىداشلىق بىرىشقا، عدومى بر
 لىكە خىلقچىل برلەشمە ارىمىسىگە قارشى
 كورەش وەضىفەسىگە مەسئۇل بولۇشقا، دولت

اچچىدىكى خىلقلرنىڭ كوز قارشىنى قىلا-
 يىقان لاشئوروشقا، كىرىشش.
 اما، سىلاسى خوق، خىلقچىل برلەشمەنىڭ
 گومىنداڭ بىلەن مناسىبەت باغلاپ تۇرغان
 كىشلىرى نەنجىن، شاڭخەي، چونچىن ،
 كۈمبىن قاتارلىق شىرلردىن كىتىشىدىن
 يىنكىلەشكىنى يوق. اقتىسادى خوق، عىسكر
 اېلىش پاراقفا (دەنگە) اشلىق اېلىش دەققا
 لاردىن قىز اشلىق اېلىشلاردىكى خوقلر
 تىخىچە ياخشىلانمىغاندەك، ياخشىلانمىغان ھىم
 مەكەن بولمىغاندەك، سىلاسى كورەشنىڭ
 يىنكىلىشى مەكەن امەس. حاضر حكومت او-
 رونلرى (گومىنداڭ حكومرانلىق قىلىۋاتقان
 اولكەلرنىڭ ھەممىسىدە دېگىدەك خىلق قوز
 غولاڭلارى بار. خىلقنىڭ قوراللىق قوزغۇلاڭ
 لىرى موندىن بىرىم يىل بورون 130 مىڭ
 كىشىدىن عبارەت دەسا، حاضر مەزكۇر
 قوزغۇلاڭلارنى ئىشلى قىلغان خىلق 400
 مىڭگە كۈپۈيۈپ باردى. اولارنىڭ يىغىنى 2
 ايلق حر كىتلىرىنى اېلىپ ايتقاندا : سى
 چىمەن اولكوسىدىكى قوزغۇلاڭ بوتون سى
 چىمەن اولكوسىدىكى خىلقنى اوزىنىڭ تىر-
 كىيىگە آلدى. شرقى س چىمەن اولكوسىدە
 دىكى خواروڭ سەن، بى مىلوزى دېگەن
 ايكى جايىنى اساسلىق باز قىلغان قوزغۇلاڭ
 15000 قوراللىق كىشىنى اوزىنىڭ تىركى
 يىگە ئالغان حالدا، 10 نچە ناحىيەگە قىتات
 يايماقتا . چىنوبى سى چىمەن اولكو
 سى، سى چىمەن يۈننەن، گوېجۇ، خونەن
 اولكولرىنىڭ چىك آرالىدىن تارتىپ باڭ-
 زى جىڭ درىاسىنىڭ شىبەلىدىكى رابون
 لارغىچە بولغان جايلاردا 6000 كىشى
 قوراللىق قوزغۇلۇپ 20 دىن ارتوق ناحىيە
 دە فعالىتلەنمە كەدە. بولارنىڭ قوراللىرى آر

سىدا مىنەمبوت، بولمىموت، اقتىمات ھىم
 بار . بو قوزغۇلاڭغا قاتناشقۇچىلار اچچى
 دە حكومت خىزمتچىلىرى و گومىنداڭ
 نىڭ عىسكرلرى كۈپ ساقىنى ئىشكىل
 قىلىدۇ . سى چىمەن بىلەن خونەن اولكولرىنىڭ
 چىك — آرالىدىكى قوزغۇلاڭدا 1000
 دىن ارتوق كىشى بار. شىملى سى چىمەن
 اولكوسىدە نەپىت كۈچلۈك ايكەنلىكى حق
 دە اوازى كەلمە كەدە، ايتىشچە، بو جايدا
 1000 دىن ارتوق كىشى قوزغۇلغان بو-
 لۇپ، بولارنىڭ كۈپ قىسمىنى دەققلر
 بىلەن عىسكرى صىغىدىن بوشتانلار ئىشكىل
 قىلماقتا. بولارنىڭ كى مېم قىسمى نەنجىڭ
 واڭ، سىڭ، كۈبۈمەن دېگەن جايلارنى آ-
 ساسى بىز قىلغان. بولار دىن باشقا اورنلى
 چىمەن اولكوسىدە 3 — 4 بوز كىشى ،
 غربى سى چىمەن اولكوسىدە 5 — 6 مىڭ
 كىشى قوزغۇلغان غربى سى چىمەن اولكو-
 سىدە قوزغۇلغان خىلقار فعالىتلەناتقان را
 يونلار 20 دىن ارتوق ناحىيە بولۇپ، قۇز
 غولاڭچىلار دەققا و عىسكرلردۇر. بولار
 دائىمە اوز وڭكا چىلاپ، تشوبىلار قىلماقتا،
 غربى شەنشىدە قوراللىق قوزغۇلاڭچىلار
 گومىنداڭنىڭ رەسەبىسىز بىلدۈرۈشىچە ،
 6000 دىن ارتوق كىشى بولون، 20 دىن
 ارتوق ناحىيەدە حر كىتلەنمە كەدە. بولارنىڭ
 اچچىدە چىنوبى شەنشى اولكوسىدە نەپىت
 كۈچلۈك ايكەنلىگىدىن اوازلا كەلمە كەدە .
 بولار سەن ياك، شىڭ شەن قاتارلىق جايل
 لارغا اساسلىق باز قورغان. چىتى شىڭ
 شەن، ساچاچىمەن دېگەن جايلاردا خىق او-
 زى سايلاب حكومت قورغان. گوەن جوڭ
 نىڭ شىرقىدىن خۋاڭشە، گوەنجوڭنىڭ
 غربىدىن باوجىغە قەدەر، حتى لوڭخەي

تومور بولىنى بويلىغان 10 نچە ناھىيە چىزا قشلاقلرىدىمۇ مۇندىن آرتوق قوراللىق كىشىلەر عر كىت قىلماقدا. اوچون، گەن چون، فوچىك، بى چون، توك گون بى چون قاتارلىق جايلاردىمۇ قوزغالغان بىر نچە يوز كىشى بار. شى كاك اولكو- سىدە خلىق قوزغولاكلىرى حقىدە يىقىدىن بويىن گىزىتلر خبر برمە كدە. تەن چون خلىقىنىڭ قوزغولاكلىرى كىچىدى. تەن جوەندە آفنىكە اوچرىغان بىر نچەمىڭ خلىق آچارچىلىقنىڭ مەجبور يىتىدە توپلوشوب عاڭىلەلرىگە قايتقاندا، گومىنداڭ برپولوك ارمىيەسىنىڭ تىسوسوب هجوم قلىشىغا اوچرىغان. نىنچەدە هر بىلر خلىق طرفىدىن تار-مار قلىنغان. حاضر باشو قاتارلىق هر-بر ناھىيەلدە بىر نچە مڭلىغان خلىق دائىم گومىنداڭ عسكەرلىرى بىلەن توفونوشماقدا. گويجو اولكوسى گويدىك شەرىنىڭ اطرافىدا ياپونغا قارشى و ختىدىكى خلىقنىڭ قوراللىق كوچى حكومت-نىڭ باج-سلىقلىرىنىڭ ايفراقىغا قارشى قوز خالماقدا. گووچو، خونەن، خونى اولكو-لرىنىڭ چىك - آرالرىدا 2000 دىن آرتوق قوراللىق خلىق قوزغولاكلى خونەن اولكوسىنىڭ بىىن شەن، روكشىىن، گوو ياك شەرىلىرى يىنىدىكى ياپونغا قارشى قوزغالغان پارتىزانلار حاضر بىر نچە اون مڭ كىشىدىن عبارت «كەبەغەللىر اومىگى» تشكىز قلىب. سانلارنى بوزوش حر كىلر بى قىلماقدا. «گوروش كىرەك، پول المىز» دىگەن شعار آستىدا گومىنداڭ عسكەرلىرى بىلەن اوروش اىلىبارماقدا. وپا راخور لارنىڭ سىرلىرىنى فشقلماقدا. گواك شى اولكوسىنىڭ شەلى، اورتاوجنوبى طرفلەر ھېكى هر-بىر ناھىيەلدە قوراللىق خلىق قوز

غولاكلى حكومتنىڭ پاراققا آشلىق اىلىشىغا، دەقانلاردىن قرض آشلىق اىلىشىغا قارشى، مېدانغا كەگەن. بو كوتورولوش نھايت تشكىللىق، رھبەرلىرى قىطعى ارادىلىك بولوب خلىق بىلەن يىقىن اتىق اورناتقان. بو كوتور لىشىنى بارلىققا كەلتورگەن. 2000 دىن آرتوق كىشى حكومتنىڭ «اوبابوقوتوش» دىگەن پلانىنى بىر نچە قېتىم مغلوبىتىكە اوچراتتى. گواكسوك اولكوسىنىڭ دوڭ چىك، بى چاڭ دەريالىرىنىڭ ايفىمىدا نەنلو دىگەن شەرى دىن كوتورولگەن قوراللىق خلىق، يىقىنقى آيلاردىن بويىن سانلارنى بوزوش كورە شلىرىنى اىبارماقدا. بتون گواكسوك اولكوسى بويىچە بولغان قوراللىق كوتورولوشكە حكومت طرفنىڭ بىياتىقا قارىغاندا، ازبول غاندا، 12 مىڭ دىن آرتوق كىشى قاتنا شقان. جە چاڭ بىلەن فوجەن چىك آرا سىدا 2000 دىن آرتوق كىشى كوتورو لگەن. كوتورولوشنىڭ سىبى - پاك ياك ناھىيە حاكىمى چاڭ عسكەر اىلىشقا، پاراققا آشلىق اىلىشقا، دەقانلاردىن آشلىق قرض اىلىشقا، قارشى-نورغوملارنىڭ «بىشى كىسلىنىو» دىگەن اعلاننى چقارغانلىقىدىن دور. جە چاڭ اولكوسىدە خلىق كوتورولمىگەن ناھىيە قالمىدى. تەى جو، وىن جە، دىك خەى قاتارلىق شەرى لردىكى ودىكز بويلىرىدىكى بلىقچى خلىقلر تشكىلان قوروب حكومتنىڭ ايزىشىگە قارشى چقماقدا. حاضر تەى جو ودىكز بويلىرىدا 5000 قوراللىق خلىق كوتورولگەن. بولار نىڭ 100 دىن اوشوق كىيەلەرى بار. بولار «يوقلسون پاراخور عملدارلار» دەپ شعار تولوماقدا. شىرقى جە چاڭ سى-مىن تاغلىق رايوندا و فىن خوانى اىچىد-گە الغان 7 ناھىيەدە خلىقنىڭ قوراللىق كو-

تورولوشى بار ايدى. اولار شەرى اىچىدى. كى گومىنداڭ افسارلار قسەبىنى مەاصرگە اىلىب قوراللىرىنى تافشوروب آغان. شەن-جو ناھىيەسىدىكى حكومت اورونلىرى خلىق-نىڭ قوراللىق كوتورولوشىنى «يوقوتوش» اوچون عسكەر تەوتكەن ايدى. نىنچەدە بر بولوم گومىنداڭ عسكەرلىرى حقىقەتكە قايتىب خلىق كوتورولوشىگە قوشولغان. بو-لاردىن باشقا چىكسو، نەنخوى، جىياڭشى خويى، سوپون قاتارلىق اولكولردىمۇ خلىق-نىڭ كوتورولگەنلىكى حقىدە معلوماتلار تارقالماقدا. بولوبىمۇ بونىڭ اىچىدە ائىقت قايتىدىغان بىرى بولسا، يىقىن شاڭخەيدە چىقىدىغان هر-بىر گىزىتلردە: «پوكو-بىلەن نانكىن اطرافلىرىدا فقط قورال اىلىدىغان خلىقە ضرەر قىلمايدىغان قوراللىق اوغرى-لار پىدا بولدى» دىگەن خبر بىسلىب چىقىدى. ايتىشىچە، نانكىن، شاڭخەى طرفلردە بو پارتىزانلار قسەى آستىلاب خلىق آرىسىدا بىلتىز لانماقدا. حتى كوز-بوز كى كوندىمۇ حر كىلەنمە كدە. اولار نىڭ كوچى 3 ايدىن بويىن 6 حصە آرت-قان. شىرقى پوكو دىكى نورغون «اوزى-نى - اوزى محافظت قلىش اومەك» لىر قوراللىرىنى كوتورولوشكە تاپشوروب بەر-گەن. بىر قىتىم شاڭخەينىڭ ياك سى جاو دىكى ساقچىلار بىلەن نھايت دەشتلك او روشلارنى اىلىب بارغان. بو احوالانلار خلىقنىڭ قوراللىق كوتورولوشلىرى آستىلاب هر-بىر چوڭ شەرىلرنىڭ بوسوغالرىغا قايتىب يىرىوانقانلىقىنى كوز آلدەمىزدا هر-بىر شەرىلردىكى خلىقنىڭ خباتلىق اوچون بول-غان كورەشلىرى گومىنداڭنىڭ بىسىم كوچى آستىدىن اوسوب پىشېوتقانلىقىنى، اگر

بىر قىتىم كەڭ كۆلەملىك قوزغولاش بول-سا، يزا و شەرىلردىكى خلىقنىڭ كوتورولوشى بىر اىشىب چوڭ قىدىم بىلەن آغا باسىدىغانلىقىنى كورسوتتو. اگر شون-دەقلا بولسا حكومت اورونلىرىنىڭ كىمەرات-لىقىنىڭ ك چوڭ ويرانچىلىققا اوچرىشى چوقومدور. امدى، «حكومتنى قايتىدىن تش-كىل قلىش» اشلرىغا كەلسە، بواش بىلەن گرچە يىكى مەملەتلار صەننىگە چىقىمچى بولغان بولسىمۇ، اما بواش «گومىنداڭ-نى خلىقچىلەشتوروش» دىكى كوزورنى يىرتىب تاشلىدى. حكومت اورونلىرى «مطلق حاكىمىتى» نى ساقلاپ تورو شىغا، حكومت اورونلىرىنىڭ چىانگرو فىتو دالغا قارشى طلبى اوروندىمالى تورغانلىقىغا، «قايتىدىن تشكىل» قلىنغان حكومت بىر دىن يىگىلىنىپ كەتتىگەنلىكىگە، «قايتى-دىن تشكىل» قلىنغان حكومت خلىقنىڭ نىرت، لغىتىگە اوچراوانقانلىقىغا... عوموماء بارلىق احوالغا داگو كىباو گىزىتىمۇ (گومىنداڭنىڭ گىزىتى) اقرار قىلماقدا. او، شونداق دەيتو: «بىشلار فرقىسى و سوتسىئال دىموكراتىك فرقىنىڭ اشتراك بىلەن قايتىدىن قورولغان حاضر قى حكومت قانداق خراكتىرگە اىگە؟ سىياسى كىلىشم نرتىبى بويىچە قارىغاندا، اگر هر بىر فرقه وەر-بىر گروھلار طرفىدىن حكومتنى قايتى-دىن تشكىل قلىش اىشى «نىچلىق دولت قوروش پروگراما» غا اساسلانسا، گو مىنداڭ فرقىسىنىڭ تارىبەلەش اشلرى تەمام بو لاتتى، اساسى قانوننى يورگوزوشكە تەبىيارلىق قىلغان بولانتى. شونداق بولغاندىلا حربى-اشلاردىن كىن هر بىر اىشنى نرتىبەسلىش-

نى اجرا قىلغۇچى باسقۇچ خاراكتەرگە ايگە
 بىرلەشكەن ھۆكۈمەت مېدانغا چىققان بولاندى.
 اما ھۆكۈمەتنى قايتىدىن تەشكىل قىلىش ئۈچۈن
 يۈرگۈزۈلگەن خىزمەتلەرنىڭ احوالىغا قارى-
 غىنىمىزدا « تەنچىق ھۆكۈمەت قورۇش پىروگرام-
 ما » ئېغىزغا ئالماي . اونىڭ اور-
 نىغا باشلار سوتسىيالىستىك دېموكراتىيەنى
 فرقه 12 ماددىلىق سىياسىي اشئارنى ئىجرا
 گە قويۇش پىروگرامما باشلىنىپ چىقاردى.
 بۇ ھەل سىياسىي كېلىش تىزىمى بويىچە بول-
 مېغانلىق قىيىن كورسۇنۇپ بېرىدور.
 اونىڭ اوستىگە گومىنداڭ نىڭ مەركىزى
 ھېيتتى دولتىڭ اڭغالىسى سىياسىيىنى بەلگۈ
 لەيدىغان سىيىتىنى ، فورمالارنى تەم قىللا-
 مىدى . « تىرىپى» نىڭ فورما ، شەكىللىرى
 تېخىچىلا داۋاملىق سائانماقتا . قايتىدىن
 تەشكىل قىلغان ھۆكۈمەت زادى قانداق خاراكتەر
 تىرىگە ايگە بولىدى ؟ بۇ ھەققە قانۇن ئو-
 زەش پالاتا باشلىغى سون كورمىدانغا چىقىپ
 « تىرىپىلەش كورمىدىكى قانۇنلار » نى-
 خىچە كورگە ايگە ، باشلار سوتسىيالىستىك
 دېموكراتىيەنىڭ ايگى فرقه ھۆكۈمەتكە اشتراك
 قىلىشى بولسا ، بىر فرقه نىڭ تىرىپىسىدىن كورمىدىن
 فرقه نىڭ تىرىپىسىگە كورمىدىن كورمىدىن .
 شوڭلاشقا قايتىدىن تەشكىل قىلغان ھۆكۈ-
 مەت كورمىدىن فرقه نىڭ تىرىپىسىدىكى ھۆكۈمەت
 مەور . « دەپ فېكر بېرىدور . كورمىدىن فر-
 قەنىڭ تىرىپىسى خەلقنىڭ دىيىلمەيدىكەن ، خەلق-
 چىلىقىمۇ اوخشىمايدىكەن اونداق بولغاندا
 دىن يەنە نېمە سېتىدىن قايتىدىن تەشكىل
 قانغان ھۆكۈمەت كەڭ كورمىدىن خەلقنى
 اساس قىلدى - دىيىدور ؟ دېمەك ، تىرى-
 پىيە نظرىيەسى جوڭگولە نىڭ ھىكايەسىنى
 مېنچە قىلغاندور . جوڭگولە نىڭ ھىكايەسى

۱2 بىل تىرىپىلەشنى يۈرگۈزگەنمۇ
 نىتىجە دە آدۇنى تىرىپىلەش چىققان
 مەس . كېيىن جىياڭ ھەن تىرىپىلەشنى داۋام
 لاشئورۇپ 12 بىل يۈرگۈزگەن بولسىمۇ ،
 اۈم آدۇنى تىرىپىلەش چىققانمىدى . خەلق
 ھازىرقى ھۆكۈمەتنىڭ « تىكىلەنمەيدىغان لو
 آدۇ » بولۇپ قلىشقا اېچىدور . بۇ گونكى
 كورمىدىن گومىنداڭ 20 بىل تىرىپىلەشنى
 يۈرگۈزدى . اساسى قانۇن تېخىچە يۈر-
 گۈزۈلمىدى . بۇ تىرىپىلەش نىتىجەسى ياخ-
 شى بولغانلىقىنى كورسەتمەمدۇ ؟ امدى گومى-
 نداڭ ايگى ائىدىنىڭ (باشلار فرقىسى سوتسىيالىستىك
 دېموكراتىيە) تىرىپىلەشنى تەشكىل قىلدى .
 بونىڭ بىلەن تىرىپىلەش ياخشىلىنىدور . ؟ خەلق
 تىرىپىلەشنىڭ تەم بولۇشىنى ، اونىڭغا بو-
 لونگەن كوڭولنىڭ يەنە بىر قېتىم اوڭغونۇشى
 نى كورمىدى . ھازىر ھۆكۈمەت قايتىدىن
 تەشكىل قىلىپ . او كەڭ كورمىدىن خەلقچى-
 لىقنى اساس قىلىدىغانلىقىنى كورسەتتە ، بىر
 فرقه نىڭ (گومىنداڭ) تىرىپىسى تەم بولماي
 ئورۇپ ، كورمىدىن فرقه نىڭ تىرىپىلەشنى
 يۈرگۈزۈشە ، خەلقنىڭ كوڭلىدىن قانداق
 بىر ئويغۇ ، فېكرمۇ جود بولار ؟ اگىر
 قايتىدىن تەشكىل قىلىش نىڭ مەقسىدى ھۆكۈ-
 مەتنى كورمىدىن فرقه نىڭ تىرىپىلەشنىڭ اوزگەر-
 تىپ ، خەلقچىلىق اساسىغا مەنسېتى بوق
 دېمە كىدىن « عبارت دىيىلمە : خەلق ئۈچۈن
 قولىغا مەعارف » قانۇنىنى « توتقان بىر
 قانچە » اوستاز « لارنى تەكلى قىلغان
 بولمامدور ، خەلقنىڭ كوڭلىگە اوخشاش
 بولمىغان ئويغۇلارنى ئوغدار مەسە
 ھۆكۈمەتكە اشتراك قىلغان بىر نچە ائىدىيار
 مو خەلپ جەم بولارمۇ ؟ » (14)
 اېرىلدىكى سائدا) . ئىشلەپ بونىخى اش

نىڭ باشلىنىشىدور . شو سېتىدىن سوتسىيالىستىك
 دېمۇكراتىيە پارتىيەسى بىلەن بولمىدىن چىققان
 كە اوچرىدى . « قايتىدىن تەشكىل قىلىش »
 دىن كېيىن بۇ بىر سىياسىي بۇھران تېخىمۇ
 كېڭەيمەس . بۇ احوالات ئاستىدا ھۆكۈمەت
 خەلقنىڭ كورمىدىن قايتىدىن قىلىنغانلاشتۇ
 رىش قەدىگە يېتىش قېيىن مەسئەلدور .
 بۇ ھەل ھۆكۈمەت ئىش قىلىشنى سوتسىيالىستىك
 چىلىرىنىڭ ياردەم قىلىشقا بېھتە ايزدىگەنلىك
 بولمىدى . ياردەم قىلىش « مەنچىق
 بولماي- سەم بولمىدىغان اش » ايدى .
 چىلىرىنىڭ سوتسىيالىستىك چىلىرىنىڭ
 « ياردەم » قىلىشى ياكى قىلىشقا بىر
 بېھتە قارىمايدور . بۇ بھانە بولمىسا باشقا
 بىر بھانە تېپىش مەمكىن . شونىڭ ئۈچۈن
 بۇ كورمىدىن مەمكىنلىكى مەغلۇبىيەتكە
 اوچرىدى .

(4)

ھازىرقى ۋەقتى ھربىي ، ائىدىيە ۋە
 سىياسەتدە اولومدىن قوتۇلۇش ئۈچۈن بولغان
 اولمۇلۇشلار خەلقنىڭ قىلالايدىغان ۋەقت
 دور . ھۆكۈمەت اورۇنلارنى بارلىق امىدلارنى
 امىدىرىكەنە يولىمە كەنە و كوز ائىدىيە بىزدالا-
 يىلىق فعالىتىنى ايفادە قىلىۋاتقان امىرىكا
 عكس ھەرىكەتنى گىروھلارنىڭ والاقلىشىغ
 ارنىماقتا .
 بىز اوتكەن قەندە : « امىرىكا عكس ھەرىكەت
 كىچى گىروھلارنى خەلق مەركىزى ھۆكۈمەت اورۇن-
 لىرىنىڭ اولومدىن قوتۇلۇش ئۈچۈن كورمىدىن
 گە ياردەم قىلىش ئۈچۈن مەمكىنلىكى بېھتە
 تېپىپ شو بولۇش مەقۇل قىلىش ئۈچۈن تىرىپى-
 شىدور » دەپ اوتكەن ايدوق . اما امىرىكا
 خەلقىدىكى خەلقچىلىق كورمىدىن قارىشى گومىنداڭ
 داڭقا ياردەم قىلىشنىڭ دېمەنمىدى ، ۋەقت ۋە

دە چىدە مەمكىنلىكى چەكلىنىشكە اوچرىماي مە .
 كىن مەس . بىز بولمىدىن ائىدىيە احوالاتىڭغا
 ئولوشىنى كورمىدىن اوتكەندىن كېيىن ، ئو-
 بىدىكى خەلقىنى بەلگۈلەيمىز .
 1 — ھازىر بىز مەمكىنلىكى ائىدىيەنى
 ئورۇننىڭ نىقى ھېچ قانداق بولمىسا ،
 بىلەن قانداق سىياسەتدور ، چىلىرىنىڭ (نە)
 زەلدە سەختىلىق قىلىشقا اوستا نامىنى ائىدىيە
 امىرىكا چەتئەللىكى تارىخىدا كورمىدىن .
 گەن قىيىنچىلىققا بولمىدى . او امدى اوزى-
 نىڭ دەمەشەتلىك احوالىنى بوشلۇپ ائىدىيە
 ايدىمۇ ، مەمكىنلىكى كېرەككى . او سوپىتە .
 مەمكىنلىكى قارىشى اورۇش قىلالايدور . دوزە
 يا خەلقىنىڭ چىلىرىنىڭ بىلەن ائىدىيە چىلىرىنى
 ئولوشىنى ئو- سولمىدى . چىلىرىنىڭ امىرىكا .
 نىڭ ائىدىيە كرىزىسى چىلىرىنى يېتىپ كىلىدۇ .
 وانىدور . (رەبىرى ، 9 — اېرىل ، ئىپۇ-
 بوروك تەبىرىمىنىڭ خەبرىگە قارىغاندا ، بو
 بىل ياز قىلىدە يېتىپ كىلىدور) ، ترومىندا .
 نىڭ نىقى — اورۇش بىلەن كرىزىسىدىن
 قوتۇلۇش مەمكىن بولمىغانلىقىدىن ، اوچوقدىن
 اوچوق ئىچاۋىچىلىق قىلىش چارەلار قوللور .
 نوب ، يېتىپ كىلىۋاتقان ائىدىيە كرىزىسى .
 دىن قوتۇلۇشنى مەمكىنلىكى قانداق . شونىڭ
 اوچون كوز ائىدىيەمۇزدا لايقلىق فعالىتىنى
 ايفادە قىلىۋاتقان امىرىكا عكس ھەرىكەتنى
 گىروھلارنىڭ رالائىشىدىن مەمكىنلىكى قانداق قور
 قونچى بوق .
 2 — خەلىقى « نە كورمىدىن » زور ئالدىدا
 بېسىلپ چىققان ياڭ گەنچە نىڭ امىرىكا
 ھەققىدە يازغان مەقۇلەسىدە ايتىۋىدەك ، ئورۇم
 مەننىڭ بو قەدىنى ھەرىكەتنى ئورۇم
 تەشقىرىدا زور قارشىلىققا بولمىدى . دو-
 لىت اچىدە بولسا ، خەلىقى « ھۆكۈمەت فر-

سىمپورت بولۇپ بايلىقنى چوڭقۇر يېرىمەنى تومور بولۇپ ھوا بوللارنى ئالىدۇ .
 اما تومور بولۇپ بىلەن ھوا بوللارنى ئورت بىرەك ئىبلەنك مانا بولمىسىدە بولۇپ ھوقدە ھر قىلغان كىشىك سوز قىلىش، ياكى قول سالىش ھوقۇقى بوقۇر .
 اقتصادى وزارتەنك اشلىرىنى بورگو زوش ھوقۇقى خام مال ھىتىنى بىلەن ئورت بانكىنىڭ قارىدا ھىتىنى ھوقۇقى چىك لى ھو بىلىملىقلىدىكى اقتصادى ھىتىنىڭ قولدا يەنى ئورت ئايلەنك چاڭگىلىدە .
 دىا. اقتصادى وزارتەنك بىكى پارتىيەگە قالغان خىزمەت — مال بەھرىمىنى تىكىش — رۇش، سودا مائىتى اشلىرىغا قاراپ قوش بوشىدىن عبارەت. ھىقان — اورمانچىلىق سواشلىرى ، صحىيە وزارتەنك تىخنىكا كوچ اشلىنىدۇ .
 ھىمەك، 5 وزارتەنك كوچلوك ھوقۇقى يىنە گومىنداڭدا بولغانلىقىدىن مزكور بىكى پارتىيە بىچارەلك حالدا قورچاق بولۇپ قالدى .
 مابو، ھكومتىنى قايتىدىن تىكىش قىلىش، گومىنداڭنى خىلقچىلاشتور گەنلىگى بىمىش .
 2. آتو — خىطاي مەلىكىتەك تارىخىدا سەن گومىنداڭ (3 مەلىكت) دوى، اونكەن، 3 مەلىكتەك خىتاي لىرى ساو ساو، جو چو ھون، لوبى دىگەنلەر بىدى . لوبىنىڭ آتودىگەن بەش باشلىق ئوغلى بار بىدى . لوبى اولەر خالغا كەلگەندە اوزىنىڭ كوچلوك وزىرى جو گو — لە گىگە: «مەندىن آتو (قەبىلىنى اوابىدى) قىلىۋاتىدۇ . اماملىكت بىشىنى ساڭا تاپشورمەن . اوزىڭ اوز نومىنى ادەسسە» دەيدۇ . جو گولەك: «بىلەن، تىخىرا سز ۋىڭ نىسلىڭىزنىڭ خاللىق عنوانىنى مەن اوستو

مگە اېلىپ اورونداپ كىتەلمەيمەن . اورنىڭغا آتو بىلەن گولەيمەز» دەپ ايتىدۇ . لوبى اولكە ندىن كېيىن آتو دادىسىنىڭ تىختىگە چىقىدۇ . اما مەلىكت ايشىنىڭ ھىمىسى جو گولەك . ئىك مەسئوللىقىدا باشقورۇلۇدۇ . جو گولەك ئىدىن كېيىن مەلىكت ايشىنى چاڭ ھون باشقورۇدۇ . ھىمەك اۇقۇرچاق خان بىلۇپ قالىۋىرىدۇ .
 3. — سېرىق آلتون تولقۇنى — خىطاي مەركىزى ھكومتى ياپونغا قارشى او رومدا يىش — بىشلاپ چىقارغان بوللارنىڭ چوشۇپ كەتكەن كورسىنى بولەپ، خىلق تورمىشىنى ياخشىلاش اوچون آمريكادىن آلتون قىزىلىدۇ . بو آلتونغا مەلوم بەھرىمە لگولەپ خىطاي مەركىزى بانكىغا قوبۇپ، كەمكى بانكىغا آلتون اوچون آمانت پۇل قوبۇسا، اوزىڭ تىگىشلىك پىرانسىتىنى وقتىدا بىرىپ توروشنىڭ اوستىگە ، پۇلنى قايتورۇپ آلتاچى بولسا پولىنىڭ مەقدارى بويىچە بىلگولەن . گەن بەھرىمەن آلتون بىرىشى بەلگولەيدۇ . بوزنى بىلەن آمانت قوبۇش اشى بىشلىنىپ بىر باسقا چىقا يەتكەندە، مەركىزى بانكىا مەركىزى خىطاي ھكومتىنىڭ بويۇرغى بىلەن آلتوننىڭ بەھسىنى مۇخى رەھىشە بوقۇرى اورلوتۇدۇ . اما آلتوننىڭ بەھسىنى اورلوتۇشنى قىر قىلغان ئورت ئايلەن بەرمونچە ھىمەدارلار آلتوننىڭ بەھسىنى اورلوتۇشىدىن 2 — نەت اباڭرى بوزۇقى بەھرىمەن نوزغون مەقداردا پۇل آمانت قوبۇپ فرىستە يىن فۇئىدە ايتىدۇ . 2. كېيىن ياپونغا قارشى اوروشقا سېرىق آلتون تىقىم قىلىش دىيەن، ھرىكت قوزغۇلۇپ، پۇل آمانت قوبۇچىلارنىڭ مەلوم پىرانسىتى پۇلى قولىدىن چىقىپ كىتىدۇ . 3. — ھىمەدارلار سېرىق آلتوننى بازاردا اوغورلوقچە سىتىپ قارا گىبوزا بەھسىنى پەيدا قىلىدۇ . شونىڭ بىلەن

بازار بەھسى چىقىش اورلەيدۇ . شونداق قىلىپ، بورون خىلقە فادىدە كەلتوروش اوچون بولغان بو اش، كېيىن خىلقى بولار . دىغان خىلقى شور ايدىغان ھىتىگە او ولگەن . مانا بونىڭغا سېرىق آلتون دىگەن نام بىرىلگەن :
 4. — اقتصادى جەدى توردە باشقۇرۇش لايىھەسى — بو لايىھەنى چاڭ جانلو دىگەن اشلىپ چىقارلىقىدىن، چاڭ جانلو ھىرى دىيىلىدۇ . بو لايىھە كورونوشدە سېرىق آلتوننىڭ ئاثرى بىلەن اورلەپ كەتكەن بازار بەھسىنى توبىلەننىش اوچون توزولۇپ چىققان بولسا، اصلدە كوچىچىلوك خىلقى اچكى اوروش خىراجەتكە شىرك قىلىش مەقسىدە چىققان . خىلق ائىدادىڭ ھىتىنىڭ اوزىشىگە اوچرىشى، ازانلىق ھىمەدارلارنىڭ مەنئەتىنى وشوقاڭاردا ھكومتىڭ اقتصادى كرىزىسىدىن ساقلىنىش اوچون توزولۇپ چىققان لايىھە ايدى . بو سوزنىڭ ھىقىقەتلىكى اوچون اقتصادى جەدى توردە باشقورۇش لايىھەسىنىڭ مەزمۇنىنى توبىدىكىچە تونوشتورۇپ اوتوش زلام .
 بولايىچە « اسمەتتى باش قىلىش »
 « مەيدە سودا اشلىرىنى توخىرتۇپ، دوللار بەھسىنى تىنچلاندوروش » ، « تاشقى دوللار بىلەن بولغان سودانى رواجلاندوروش » ، « مال بەھسى واشچىلارنىڭ اش ھىقى » ، « خىلق تورموشىغا خىتچىلوق ماللارنى قامداش » دىگەن 5. مەزمۇنىنى اوزىر كېيىگە آلتان .
 بىرىنچى ماددا اوچون قوللانغان چارە :
 « ھرتورلوك باجلىرىنى ايلشنى قىلىش » اجرا قىلىش ، بى واسطە باجلىرىنى ايلشقا و بىكى باج مەنبەھە ارىنى تېشىقا علاھىدە اھەمىت بىرىش » ، « ھكومت ھوقۇقىدىكى ھوشمەننىڭ و قورچاقلارنىڭ مولكىتىنى ، آمپىرىكا دىن ايلانغان ماللارنىڭ قالىغانلىرىنى تىگىش

لك ادارە جەدىلك بىلەن سىتىش ، عومام ھكومت ھوقۇقىدىكى اشلىپ چىقىش اورونلارنى (اىغر مەنئەتكە دۇر وھوقۇق) ھادى شىرايط بىلەن بورگوزولۇۋاتقان اشلىپ چىقىش اورونلارنى بونىڭ اچىپكە كورمەيدۇ) جەدى ياكى استا بولغان احوالىغا قاراپ ھادى اوصولى بىلەن اشكارە سىتىش ياكى خىلقنىڭ بورگوزوشىگە سىتىپ بىرىش » ، « جو گومىنداڭنىڭ خىلقنىڭ شىركىتى ياكى جەمئىيەتلىرى اوزلارنىڭ تاشقى دوللارگە قوبىغان آمانت بوللارنى ھكومتكە مەلوم قىلىش ، ھكومت بو آمانت بوللارنى قىساقلىق سوزدە اشلىتىشنىڭ سىرتىدا، ھكومت مەنى بويىچە قالدۇرغان اساسا كورمەيدۇ بىلەن سىتىپ ايلش دىيىن عبارەت . ايكىنچى ماددا اوچون قوللانغان چارە :
 « چوكا آلتون ، دالە آلتون ياكى اسباب آلتوننى سىتىش ياكى سىتىپ ايلشنى مەن قىلىش » ، « آلتوننى پۇل اورنىدا بورگوزوشنى مەن قىلىش » ، « بونىڭغا خىلاب قالدۇرۇلغان آلتونلارنى مەن قىلىش »
 « مەركىزى بانكىا آلتوننىڭ بەھسىنى بەلگولەيدۇ ، شو بەھرىمەننى سىتىپ لار مەركىزى بانكىغا ياكى مەركىزى بانكىا ايتىۋىدىكى بانكىلارغا اېرىپ قالىش (خىطاي دوللار) غا تىگىش » ، « تاشقى دوللارنىڭ دوللار بىلەن بورگوزوشنى مەن قىلىش » ، « خىلق قالدۇرۇلغان پۇل بىلەن مەن قىلىش » ، « بونداق بولارنى مەركىزى بانكىغا ياكى مەركىزى بانكىا نىڭ ايتىۋىدىكى بانكىلارغا اېرىپ كورمەيدۇ بويىچە تىگىش دىيىن عبارەت . اوچونچى ماددا ھوقۇقى بەرلىك دوللار بىلەن تاشقى ھكومت دوللار بىلەن قاراپ

چاقىب ، 17 - فيورالدا 12000 دوللار فابىنى آمېرىكانىك بىر دوللارىغا بىر-بىر قىلدى ، 6 - فيۋرالدا اعلان قىلغان دامپوروتقا باج قوشۇش ، اپكسپوروتقا ياردەم قىلىش « دېگەننى منع قىلدى .
 نورتنچى ماددا اوچون مەسئەلەدە مەشائەت چارە قوللاندىكى «مامورى پالانا بىرنەچە او روفلارنى بازار بەھاسىنى ادارە قىلىش ئورنى قلىپ بەلگىلەش » ، « هر جايلاردىكى خىزمەتچى ، اشچىلارنىڭ مەشائەت قىلماق بويى 1 - غىنىۋادا بەلگىلەنگەن مەشائەت كىم بو قورى درجىلىك مەشائەت بولۇپ حسابلانسون ، قانداقلىكى اوسولار بىلەن بولمىسون اوزگەر تىلمىسون » . « بولاي ، بورگوزدا مەندە ،

اشخان لىرى پېشىنى ، اش تاشلاشلارنى منع قىلىش » .
 بەشىنچى ماددا خىزمەتچىلەر ئىككىن بىلەن شاگىھىدە اش بورگوزدى . اما بولاش باپونغا قارشى اوروش وقتدا چۈنچىدە بورگوزدا مەندە دەك بولۇپ شەخسى كىشى لىر اوچون قاندا ، كۈچلۈك خەلق اوچون زىيان بولدى ، چۈنكى گومىنداڭ حەكىمى خەلق بىلەن ھېچ قانداق كارى يوق . شۇنىڭ اوچون بو بوسى نەن افندى سونزى ويىنى «كوچىلىدە زادى خەلقنى اوبلاش دېگەن يوق » دەپ تىلاب اوتكەن .
 م . امىنى

1864 - يىلى شىرقى تور كىستاندا بولغان قوزغىلاشلار توغرىسىدا اويغورچە تارىخى مائىرىياللار .

ق . ع

1864 - يىلى شىرقى تور كىستاندىكى خەلقنىڭ حەكىمى خەلقنىڭ قارشى اولوغ خەلق قوزغىلاشلىرى نىتىجىسىدە شىرقى تور كىستاندا : كوچار خانلىقى ، خوتەن پادىشاھىلىقى ، اىلى سىلطانلىقى تونگان خانلىقلىرىغا اوخشاش بىرنەچە اوز انايىغا بولغان مىسلىمان حەكىمەتلىرى مەيدانغا كەلدى . ما نا بو وقتدا شىرقى تور كىستانغا 14 يىل (1878 - يىللارغىچە) خەلقنىڭ خەلقسى كۈرەلمىدى .
 شىرقى تور كىستاندىكى 1864 - 1877 - يىللاردا اوتكەن بو واقىئەدە دۇنيادىكى كاپىتالىست دولەتلەردىكى بو قورى تەبىئەت دائىرىسى لىرىنىڭ ھەقىقىي اوزىگە چاب قىلدى شىرقى تور كىستان توغرىسىدا بورلار ازا دىيىپاتلار :

نىڭ شو واقىئەدىكى چوڭ بورولۇشى نەسەت دىيىش اش امەس ايدى . مانا شو 10 يىل وقت اىچىدە 1870 - يىللاردا ھەرخىل موضوعلاردا بولغان ماقالە ۋە رسالەلەردىن باشقا شىرقى تور كىستان توغرىسىدا روس ، انگىلىس ۋە باشقا تىللاردا بىرنەچە اثر لىر بېسىلىپ چىقتى .
 1 - ر . شاۋنىڭ « بوقارقى تاتارىيە ، يار كند ھەم قەشقەرىيە » دېگەن اثر لىرى .
 2 - گ . بېلبونىڭ « كاشمىر ھەم قەشقەر ، انگېلىز پەسولېنىڭ 1873 - 1874 - يىلدا قەشقەردىكى كوندولك دىقتىرى . دېگەن اثر لىرى .
 3 - فارسايتىڭ يار كند توغرىسىدا يازغان مەلۇماتى .
 4 - ۋ . گرىگو رېفنىڭ (سائىك پېتىر بورخ اونيۋېرسىتېت شىرق تارىخى بو -

اومىنىڭ نېشائىلىق فروفسورى) « ك . رېفنىڭ شىرقى تور كىستاندىكى دېھقانچىلىقى دېگەن اثرى .
 5 - آ . كروپاتكىنىڭ (قەشقەرىيە تارىخى - جغرافىيە اثرى ، اونوك حەربى كوچى ، اشلەپ چىقىرىش ۋە سوداسى) دېگەن اثرى .
 6 - ن . پىرېۋالىسكىينىڭ « غولاجىدىن نېشانىن ارقىلىق لوبنورغا » دېگەن اثرى .
 7 . پلېۋىنىڭ بوسوفىك توغرىسىدىكى اثرى .
 8 . چانسوننىڭ خوتەن توغرىسىدىكى اثرى .
 9 . گابوارتنىڭ قەشقەرىيە يار كندى توغرىسىدىكى اثرى .
 10 . آرستوفنىڭ « 1870 - يىلى يعقوب بەكنىڭ تونگانلار بىلەن سوقۇشى » دېگەن اثرى .
 شىرقى تور كىستاننى اوگونۇش كۈچى رەك ايرىم دولەتلەرنىڭ باش شىتابلىرىنىڭ ۋە كىيىللىرى طرفىدىن ايلب بېرىلىپ اولارنىڭ اشلىرىنىڭ مەھىمى حەربى - استاتىستىكا ۋە جغرافىيە طرفىدىن تەكشۈرۈشنى يېزىش بولدى . باورورقا ادبىياتلاردا اويغور خەلقىنىڭ خەلقنىڭ خەلقلىقىغا قارشى بولغان بى واسطە كۈرەش خەلقلىرىنىڭ بىرى بولسا قوشچى عاجىز روپىدە اىنەكاس قىلغان . عصرلار بويى دوام قىلىپ كەلگەن خەلقنىڭ حەكىمى خەلقنىڭ قوزغىلاش خوجىلارنىڭ ائىنى آيغا سوزولغان بو فېداكارا نە كۈرەشى اويغور خەلقىنىڭ اوز مەنقىلىگى اوچون بولغان كۈرەش تارىخىنىڭ ايك مەھم شائىلىق ، قەرىمان وراقلىرىدىن ھىساپلىنىدۇر .

اوقىندا شىرقى تور كىستانغا بولغان قىزىقىش پۈتمەيگەن ايدى . اونوك جغرافىيە جايلىنىشى ، آرخبىئولوگىيەسى ، طبيئى بىلىمى ، يول قانداش اشلىرى ۋە ايرىم تارىخى مەزكۇر قىلدى . شىرقى تور كىستاننى كۈپلەپ مەسئەلەلەر زىيارەت قىلدى . بەرشارىنىڭ بور جىگىدىكى بويەرگە آخرقى يىللاردا ايرىم قىزىقىشلار فېدا بولدى . لەيكن شۇندا تېمە ۋە حاضرىق واقىئەچە اويغورچە بولغان مائىرىياللارغا ايرىم قىزىقىشلار دىقت قىلىش كۈرۈلمىدى .
 اويغورچە مائىرىياللارنى اوگونۇش تەكشۈرگۈچىگە واقىئەنىڭ اوتوشى توغرىلىق يېڭىدىن يېڭى مەلۇماتلارنى ، بەلكى پۈتۈنلەي كۈرۈلمەيگەن مەلۇماتلارنى بېرىش مەمكىن بولاتتى .
 بونى حاضرىق وقتدا س س س ردا ساقتىلىنىۋاتقان 1864 - يىلىدىكى شىرقى تور كىستان قوزغىلاشنىڭ قىسقا مائىرىياللىرى كۈرۈستىدۇ .
 اويغورچە مائىرىياللارنىڭ بىرىنچىسى بېسىلغان بولۇپ ، كۈپ قىسمى قول يازما ھالىدا تېپىلىدۇ . بومائىرىياللار شۇ وقتدا بىكى قوزغىلاشقا قاتناشقۇچى ، ياكى شوقوزغىلاشقا قاتناشقۇچى بولغان اويغورلار طرفىدىن يېزىلغان .
 مىثلا : مائىرىياللارنىڭ اىچىدە موسا سايرامى نىڭ « تارىخى امىنىيە » دېگەن كىتابى بار . بو كىتابقا ائىتۈرۈش قاتناشقان كوچار آقسو ، اوچ تورپان لاردا بولغان واقىئەلەر توغرىسىدا خېلىلا دېگىدەك تولۇق يېزىلغان .
 ملامسى بن ملائىسى - سايرامى نىڭ « تارىخى امىنىيە » اثرى 1906 - يىلى

ن فالتوسوف طرفىدىن « قەشقەر ھۆكۈمىتىنىڭ تارىخى » دېگەن نام بىلەن باستورۇلدى . « تارىخى امېنىيە » نىڭ آفتورى (يازغۇچىسى) بىلىنمىشە سايىرام يېزىسىدىن چىققان . لو ، يىشلىقىدا كۆچەر دىكى مۇدرىسەدە بىر نەچچە يىل ئوقۇدى . قوزغولاق ۋاقتىدا ئويغۇر لەشكەرلىرىنىڭ آقسوغا بۇرۇشىدا قاتناشتى . كۆچەر ئويغۇر ھۆكۈمىتىنىڭ ۋاقتىدا آفتور اوچ ئورۇن دا ئورۇنكە ۋەزىپەلەردە (مەسلىھەتچى ، تامغىچى ، خەزىنىچى ، آمىلر باشلىقى) بولدى . ھەم چوڭ مسجد نىڭ ايماق مەنچىلىكىنىمۇ ايلىپ باردى . يعقوب بەگ (بەدەۋەت) ۋاقتىدا ئودەن يېقىنچىسى ۋە خەتە چىلىك ۋەزىپىسىنى ئوتتۇرى . آفتور ئوزىنىڭ اور ئىدىن فايدالىنىپ قوزغولاققا قاتناشقۇچى قەرىمانلاردىن قوزغولاقلار توغۇرسىدىكى ئورغۇنلىغان ماتىرىياللارنى ئويلىدى . ۋە ئوزىنىڭ كورگەنلىرىنى قوشدى .

« حاجى يوسىفنىڭ » تارىخى يعقوب بەگ دەپ ئاتالغان كىتابى قەشقەر دە ئۆتكەن ۋاقىتتا ھەنى تولىغى بىلەن ايىتىپ بېرىدۇر . يازغۇچىسى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ تاشلىق مەلىق ناھىيەسى قوش تۇپە مەھەلىسىدىن بولۇپ ، مالاھىبەر خەلقنىڭ بايلىسى حاجى يوسوب دېگەن ئويغۇر . آفتور ئوزىنىڭ اثرىنى بەلگىلەپ بىر اسمدا ئاتىدى . عومومە مەزمۇنى بىلەن ئالغاندا « جەم التورايخ » يعنى تارىخ يېقىندىسى دەپ بۇرگوزۇلىنىو . 1909- 1910- يىلىدا ك . زالىمان آزىيا موزىيە سېفا چۈشكەن بومائىرىالىنى مۇسلمان قول يازمىلار تىزىمىغا چۈشۈرگەن چاغدا « تا

رىخى يعقوب بەگ » دەپ يازغان . حاجى يوسىف بۇ ئىشنى 1907 - يىلى 18- ئايدا يېزىشقا باشلاپ ، 1908- يىلى 1- مارتتا يېزىپ پۈتۈرگەن . بۇ ۋاقىتتا 70 تۇر 70 ياشدا بولغان . بۇ ئىشنىڭ ئىسمى خېلى بۇرۇن يېزىپ ئىلىپ ، ئىش كورمىلاردا كۆچۈرۈلگەنلىكى ئىشقا ئىش . اثر قەشقەرنىڭ ئوزىدە بولغان قوزغولاقنى يېزىش بىلەن بىللە عومومە قوزغولاقنىڭ يېرىشنى تىزىملىك يوسوندا كورسۇتىدۇ . اثرنىڭ مەم ۋاقتىدا 18 يىلى باشلانغان شەنشى ۋە گانسو تونگان خەلقىنىڭ قوزغولاقلىرى توغۇرسى - دېمە تولىق مەلۇماتلار بار . اثر دە مانجۇ خاندا ئىشلىقنىڭ بوغدا خانغا بۇ سۇنۇش توغۇر سېدىكى قىلغان تىكلىنىدىن باش تارتىپ شىرقى تور كىستانغا كەلگەن تونگانلار قوزغولاقنىڭ رەبىرى بىلەن - خۇنىڭ مېجەز لىرى توغۇرلوق تولىق ئىشلىدى . بىلەن خۇ توغۇرسىدىكى بۇ مەلۇماتلار خىتايچە ماتىرىياللار غىمۇ توغرى كلىدۇر . يازغۇچى يعقوب بەگنىڭ ئالتە شەھىرى لەشئوروش اوچۇن ايلىپ بارغان كورەش لىرىنى ۋە تونگانلار بىلەن بولغان اوروشىنى ئىدىن مانجور ۋە خىتاي ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى قوزغالغان قوزغولاقنى ايلىپ بېرىش توغۇرسىدىكى مەلۇماتلارنى بۇ ئىشنىڭ تولىق دېگىدەك ئىشلىپ بېرىدۇ . خۇنىڭدا يىشغۇچى مەمۇد اعلم نىڭ اثرى خۇنىدىكى ھەرتىڭ بېرىشىنى ئامدانا كورسۇتىدۇ . مەمۇد اعلم نىڭ فوليازمىسى مۇسۇسۇز قانغان بولۇپ ، عومومە يعقوب بەگ قەشقەردىكى ۋاقتىدا خۇنىدە ئۆتكەن ۋاقىتتا ئورغۇرسىدا يېزىلغان .

ايلىدا ياشىغان ملا بلال ئوزىنىڭ « كىتاب غزات دەرمەك چىن » دېگەن كىتابىدا ئىشلىدا ئۆتكەن ۋاقىتتا ئىشلىپ بېرىدۇ . ملا بلال نىڭ بۇ ئىشنى 1880 - يىلى قازاندا فالتوسوف طرفىدىن « مۇسلمانلارنىڭ خىتايغا قارشى اوروشى » دېگەن نام بىلەن باستۇرۇلدى . يازغۇچى بۇ ئىشنى 18۸6 - يىلى يېزىپ پۈتۈرگەن ئىدى .

چۈچە كەندە ياشىغۇچى قارى قىربان على « كىتاب التارىخ جىرىدە - جىدە » دېگەن اثرىدە چۈچە كەندىكى احواللارنى ئىشلىپ كورسۇتىدۇ . قارى قىربان على خالىد حاجى ئوغلى بولۇپ ، ئۇ ۋاقىتتا ئۆتكەن ۋاقىتتا چۈچە كەندە تۇرغان ئىدى . يازغۇچى 1886 - 1887 - يىللىرىدا چۈچە كەندىن چىقىپ تورومچى آر قىلىق لو كچىن گىچە بولغان سىياھىتىنىڭ نەتىجەسىدە مۇز كور كىتابىنى يېزىپ چىققان . بۇ كىتاب 1889 - يىلى قازاندا ئىشلىپ چىقتى .

محمد صالح يار كەندى « اشعار دورنات خازىكىت خواجه - پادشاه » دېگەن كىتابىدا كۆچەر خانى راش الدىن خاننىڭ قىياپەتلىرى توغۇرسىدا سۆزلەيدۇ . يازغۇچى بۇ اثرىدە 1864 - يىلىدىكى قوزغولاققا قەشقەر خەلقىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلىرى توغۇرسىدا كۆچەردىكى قوزغولاقلار توغۇرسىدا يازىدۇ ، اثر ئىشلىرىدىن ئىشلىپ يېزىلغان . شىعەرلارنىڭ بەشىلىرى غرىپچە بولغان . آرتوشدىن چىققان يازغۇچى مەمۇد نىڭ ئوزىنىڭ « تارىخ نامە يعقوب بەگ » دەپ شىرتلىك ئاتالغان كىتابىدا ۋاقىتنىڭ مەھىم قىسمىنى قەشقەردە ئۆتكەن دەپ كورسۇتىدۇ . مەمۇد اخەد شىخ - عارف ئوغلى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ آرتوش ناھىيەسىدە توغۇلۇپ ئۆسكەن . تارىخ

توغۇرسىدا ئۆزىنىڭ بىر نەچچە قول يازمىلىرى بولۇشى قىلىش ئىشلىدى . مەمۇد نىڭ قول يازمىسى اسمىز بولۇپ ، ك . زالىمان طرفىدىن شىرتلىك رەۋشەندە « تارىخى نامە يعقوب خان دەپ ئاتالدى . بۇ ئىشنى 1898 - يىلى يېزىپ ئىشلىپ چىقتى . يازغۇچى اثرنىڭ بىر قىسمىنى كۆچەردىكى ۋاقىتتا قەشقەردىكى قوزغۇلاقلار توغۇرسىدا شىرتلىك رەۋشەندە يېزىپ ئوتتۇرى . قانغان قىسمى يەنئە شەھەر ۋە ئەتىنىڭ قورلىشى ۋە يىقىلىش تارىخى ئاستىدە بار . بۇ بۇ يەردە مۇندىن باشقا يەنە بىر كىتاب - يىزىپ قولىزمىنى اسكەرتىش توغرى كىلىدۇ . بۇ قول يازما 32 بەتلىك بولۇپ ، يېزىش اۋسۇلى ماتىرىياللارنىڭ ئورنوتۇلىشى مەمۇد نىڭ اثرىگە نەھىتى ئوخشايدۇ ، امما ۋاقىتنىڭ ئوتتۇرىسى قىسقا جۈملىلەر بىلەن كورسۇتۇش ۋە يعقوب بەگ نىڭ ئولۇشى توغۇرسىدىكى يىزىشلاردىن فرىقلىنىدۇ . (شۇنىڭغا قارىاب بۇ يىزىش قول يازما - مۇ مەمۇد بەگنىڭ اثرى ، - دېگەن فىكر توغۇلىدۇ . « تىزىر »)

يوقۇرىدا كەلتۈرۈلگەن ئويغۇر تارىخ ماتىرىياللىرىنىڭ بارلىقى ئىزىم - ئىزىم ھەرتىڭ قىسمىنى يىغىپ كورسۇتۇپ ، شىرقى تور كىستاندا ئۆتكەن ۋاقىتتا بىر پۈتۈن قىلىپ ئۇچۇق كەندە ئىشلىدۇ . ئۆزىگە بەرلىك خانلارنىڭ خەلقىنى ئىكەن سېپىلو ئاتىسىيە قىلىشنى ۋە مانجور خاندا ئىشلىقنىڭ كورمىسى ھەم يوقۇلۇش شىرتلىرى ، ئۆزىنىڭ كۆچۈرۈشلىرى ئىشلىدۇ . « تارىخ نەھىيە » قول يازمىسىنى ئىشلىق ، قىسما رەۋشەندە ئۇۋالىق ۋاقىتتا ئۆزىگە ئورنى بولمىغان ئىشلىكى كورمىسىدىكى پۇل سېلىقى (« چو كەبىشى ») ۋە « ئوز سېلىقى »

لاڭلار دەقانلار ... طرفىدىن باشلىنىپ
 آندىن كېيىنلا دىنى رەبەرلەرنىڭ مشھور كىشى.
 لمى قولغا ئالغانلىقى مقرر. ياۋروپا ادبىياتى
 لمىدا چانسوننىڭ خوتەن پادىشاھلىقى تۈ.
 غورسىدىكى، شۇنىڭ صدېق بىكنىڭ قەش.
 قەردە حەمراھلىقى توغورسىدىكى ھەم كا.
 دۇبارسنىڭ نارانچى سلطانىلىقى توغورسىد.
 دىكى يازغانلىرىنى ھاسىللىغاندا، قوزغۇ.
 لاڭنىڭ اوتوق قازىنىشى بىلەن قورولغان
 مىلەن حەمراھلىق خراكتىرى توغۇ.
 رىسىدا ھېچ قانداق مەلۇمات يوق.
 بىزنىڭ قولبىزدىكى اوبغور ماتېرىيال.
 لمى مىلەن حەمراھلىق توغورسىدا بىر.
 دىن - بىر مەلۇمات بېرىدىغان ھەتتە.
 لوب تورماقدا، مانجور خىتاي فېئوداللىرى.
 نىڭ حەمراھلىقىنى يوقۇتۇش، اوبغور خىتاي.
 قىنىڭ غىرلر بوبى ساقلانمى كەلگەن مە.
 صىدى ايدى، شو وقتىدىكى سىياسى، اقت.
 صدى احوال بىلەن اوز ادىغا پارچىلانغان
 كېك خانلىق گروپپىلىرى بېقىلىش قورقۇ.
 نېش بار ايدى، بو قورقۇنۇش شىرقى
 نور كىستاننى بىرلەشتۈرگەن ۋە چىكىنغان
 يعقوب بەك رەھبەرلىكى استىدا يەتتە شەھەر
 اوبغور دەولەتنىڭ قورۇلۇشى بىلەن ۋاقت.
 لىق پەسلىدى. يەتتە شەھرنىڭ خىتاي عىسكىر
 لرى طرفىدىن مغلۇب بولۇشى بىلەن ھە.
 لىقى اوششاق خالىق گروپپا يەنە خىتاي
 فېئوداللىرىنىڭ حەمراھلىقىغا بولەندى.
 1864 - يىلقى قوزغۇلاڭ شىرقى
 قور كىستان خەلقىنىڭ كۈڭلەردە چوڭقۇر
 ايز قالدۇردى. شو نەتىجىلەر بىلەن ارقىدە
 ارقا بولغان قوزغۇلاڭلار ھازىرقى وقتىغىچە
 خلقى اغزىدا سوزلەنمە كە.

توغورسىدا تولۇق ايتىپ ئوتۇدۇ. بو
 سىياھەتلەرنىڭ دائىرىسىدە افسۇ اطرافىدا
 كويلىگەن جزائىخۇرلار توغورسىدا سوز
 لىنىلىدۇ. (خطابىن پوز «تەنگە» قىزىلغان
 كشى، ئوزىنىڭ يەر، ملكى ۋە مىللىدىن اجرا
 ىدۇ.) دەپ يازىدۇ خوتەنلىك مەداغلم.
 شىرقى تور كىستان بازارىدا اجنەبى كافىنا
 لىستلارنىڭ ماللىرى بەدا بولۇش بىلەن بەر
 لىك ھەرىمەتلەرنىڭ اھوالى بەنەمويا مائالاشنى،
 مەنسىدار ۋە فئوداللارنىڭ بولغان ھەدىدىن
 تىلشقىرى مەجبۇرىنى تېخىمۇ. آشور بۈەتنى.
 مەنسىدارلار دەپ يازىدۇ. موسى سايرانى
 توختولغان قاندىدە بويىچە بولغان تىقارەتكە
 قىناغىت قىلماسدىن، خەلقىدىن بول ھەم مال
 يىغىشىدىكى ظلمى ھىدىدىن آشىدۇ. ياز
 خوجىنىڭ يىزىشى تۈۋەننىكىنى كورسو
 تىدۇ، «پولى بارلار خىتاي مەنسىدارلارنىڭ
 قولتوق استىغا كىرىپ آلتىنى. پوتون ايفر
 لىق پولى يوق بىچارىلەرگە ارنىلىپ قىلىپ
 آخردا بولارنىڭ بەرلىرى، ماللىرى، اوى، تە
 ئەللىقلىرى خىتاي مەنسىدارلارنىڭ قولغا
 اوتۇر ايدى».
 شىرقى نور كىستاندىكى كۈپچۈلۈك خە.
 لىنىڭ احوالى كەسكىن رەھىدە ناچارلىنىشى
 19-غىرنىڭ 2 - يىرىمىدىكى شىرقى نور.
 كىستان مىلەن خەلقىنىڭ (اوبغور، تونگان،
 قازاق ۋە باشقىلار) خىتاي ايسكىپلوانا
 تورلىرىغا قارشى كۈتۈرلۈشنىڭ اساسى
 سىبىلىرىنىڭ بىرى بولدى.
 ياۋروپا بازارىغا چىقىرىلدى كۈپچۈلۈكى
 شو وقتىدىكى قوزغۇلاڭ كىرىدىنى ۋە كىللىرىنىڭ
 قوزغۇلۇشى بىلەن بولغان دەپ يازىدۇ. لېكىن شىرقى
 تور كىستاننىڭ پەسلىدىكى يازغۇ
 چىللىرىنىڭ تېرىپلارغا قارىغاندا قوزغۇ.

رحيم صوفى

مەن كىچىك چىغىدا بىزنىڭ مەسچىتىنى
 سوپۇرۇپ ، شوبەردە قونۇپ عبادەت
 قىلىدىغان رحيم صوفىنى بىلەتەم . او، نەھىتى
 كوڭولچەك ، صادق بوۋاي ايدى . اوزى
 ساۋاد سز بولسىمۇ ، قەشقەردە 1864 -
 يىلىدىن تارتىپ باشلانغان اوبغور خەلقىنىڭ
 اولوغ آزادلىق قوزغۇلاڭلىرىنىڭ ۋاقىتە
 ئىرىنى ۋە بەدەولەتنىڭ سورىنى لەشكەر
 لەرنىڭ تەننەنەللىرىنى قىزىق قىلىپ سوزلەپ
 جىرەتنى . مەن اوندۇڭ سوزارىگە قىزىقتىم .
 لىغىم اوچون ھەمىشە اوبىدىن نان ۋە نا
 ماق توشۇپ بىرتىتىم .

رحيم صوفىنىڭ دادىسى بەدەولەتنىڭ لەش.
 كەر صفىدە بولۇپ ، يە كىند سوقۇشىدا
 اولگەن . رحيم صوفى دادىسىدىن يىتىم
 قىلىپ اوردىنىڭ ياردىمى بىلەن قەشقەرنىڭ
 كوزگە كورۈنەرلىك جايىدا اوتىلىش
 سايىدىغان تەنزە اېچىپ ، انىسى ۋە اباكىكى
 سىڭلىسىغا قاراپ كەلگەن . او ، بەدەۋ.
 ئەتنىڭ اوردىسىغا ھەر كۈنى اوتىلىش يەتكۈ
 زۇب بىرىدۇ . اوردىدا بەدەولەتنى اوچىرات.
 قان كۈنلەردە اوتىلىشنىڭ ھەققىدىن باشقا
 علاھىدە انعاملارغا اېگە بولۇپ ، خوشال
 قىلىنىدۇ . بەدەولەتنىڭ كەيى چاغ كۈنلەردە
 خصوصاً 20 نەچچە خىل ساز آلتى بىلەن
 بەزمە قىزىغان چاغلاردا رحيم - موبەدەۋ
 لەتنىڭ ائىدىدىكى سازەندىلەر اربىسىغا كىرىپ
 اولتۇرۇپ آلىدۇ . اوبەدەولەتنىڭ خوش چاغ
 لمىنى كورگەندەك اباڭ غىزىلىك چاغلارنى يە
 مو كورگەن .

زادى ايسەدىن چەق ايدى ، رمضان ايرى

ايدى ، بىر كۈنى كىشىلەر تىراۋىچ دىن
 قايتقاندا مەن رحيم صوفىنىڭ گىپىنى
 تىڭشاپ اولتۇرۇپ قالدىم . او، كورگەن .
 لمىنى سوزلەۋاتقاندا تۈۋەننىكى گەپلەر
 ماڭا قاتتىق تاۋىر قىلغان ايدى :
 « اوردىنىڭ داۋىسىدىن كىرىشكە آلدە .
 غا بىر آدەمنىڭ كاللىسى سە كرەپ چۈش .
 تى . بايلىقى كاللاننىڭ قولاڭ ، اغز ، كوز ،
 لرى لىپىلداپ ، كىبىك كاتلىدىن خىقىرىد .
 غان آواز آكلاندى . كاللىنىڭ تىنىدىكى
 اوزۇك بوپۇندىن ايتىپ چىقىۋاتقان قان .
 نى كورۇپ نەھىتى قوققان ايدىم . كوڭ .
 لمۇدە « آلدىڭغا قارا ! » دىگەندەك
 بولدى . شۇنداق قارىسام ھويلىنىڭ اۋد .
 تورسىدا بەدەولەت اۋرە تورمامدا . او،
 سول قولىنى ارقىسىغا ، اوڭ قولىنىڭ آر
 قىمىنى بىلىگە ترەپ . قوشۇمبىسىنى نور
 گەن حالدا غىزىلىك كوزىدىن اوتچاخ .
 نىتىپ تورۇپتۇ . پادىشاھنىڭ بو سورلۇك
 كورۈنىشى تاۋىرى استىدا پونوم
 ھېچ ياققا بورۇشنى تاپالمىدى . تورغان
 جايىدا بوپنومنى اېگىپ ، بوتدەك قىتەپ
 قالدىم . « اگرتورغان جايىمىدىن قەرلەپ
 كەتسەم ، يالتىرىلغان قىلىچ مىنىڭمو بوپ .
 نومدا اوبىز » دىگەن خىيالنى قىلانتىم .
 لەبىكىن مىنىڭ بوخىيالىم توغرى امدەس
 بولۇپ چىقتى . داۋىدىن كىش بىلەن
 لا كاللىسى ايلىنىپ كەتكەن كىشى بە
 دەولەت بىلەن اورۇش قىلىۋاتقان خىتاي
 چىرىكلىرىگە سېتىلغان بولۇپ ، او ، خوش
 مەنلەرگە بەدەولەتنىڭ اېچكى سىرلىرىنى
 بەتكۈزمەك بولغان اېكەن . مەن بولسام
 اوز بورتىمىزنىڭ آزادلىقى بولىدا چەك

قلمب شهر بولغان آدمزك اوغلى بولغان-
لمقيم اوچون پادشاهيم ماڭا :
- نيمه قاراب توريسن رحيم
بويانق توت ادهب بومشاق بر آواز دا مر
حمت قلدى .
بهدهولت اوز دوشمه نلريگه شونداق
بى رحيم ، تاش بورهك ايدى . اوز بور
تينك آزادليغى اوچون جهك قلمبشنى نيت
قلغان كشيلىرنى ياخشى كورهننى وه او
لارغا نورغون انعاملار قلمب تورانتى
انعام ديگه نيمه او - دهب سوريديم من
اونوگدىن . او ، چاپاق باسقان كىچككي
نه كوزلرينى 2 - 3 قىتم يوموب ، اي-
چىب حسرتليك كوكسى تولىغچه دم
ايليب اوزون برتنديدى :

- « سەن مەر كونى افتاردىن
كېيىن ماڭا برتلاق سويوق آش ئەچقىب
بېرىسەنغو ، منا شونى انعام دەيدو ، -
دەب كولومسېردى . او گىپىگه اثبات قلمب
ينه برواقبەنى سوزلەپ كەنتى .
« بهدهولت بر كونى كىچىدە اسكى
كېيىلەرنى كىيىپ اوزى يالغوز فەشقەر
كوچا وه بازارلرينى آريلاپ يورويپتو .
اويەس براوينىك يىنىدا كىتب بارسا ،
اويە 3 كشيىك پاراك سېلبوانغان آوازي
آكلىنپتىكەن پەجىر نووهدە توروب او
لارنىك سوزىنى تېكشاپتو . اولارنىك بر
سى :

- اگر مەن بەدەولت بولوب قالغان
بولسام ، شەردە بر عمارت صحرادا بر
عمارەت سالدوروب ، قش كونى شەردە ،
يلز كونى صحرادا عمور كوچورگەن بو
لار ايدىم ، - دەپتو . 2-سى :

سام بالانچى باينك قزىنى الاتم ، - دەپ .
تو . 3 - سى :
- اگر مەن بەدەولت بولغان بولسام ،
زندانغا سېلىنغان اوغريلارغا حربى تعليم
اوگوتوب دوشمەنگە قارشى جه گگە سالانتم .
چونكى اولار خطاي خانليغينىك فەشقەر
خەلقىگە كورسەتكەن خورليغى نەتيجە
سېدە آچ - يالاڭچاق . ماكانسىز قلمب ،
علاجسىز اوغورلوق قلمب قويغان . اگر
اولارغا اوزىنى شوخالغا چوشوروب قويغان
دوشمەنلرينى چوشەندورب قارشى جه گگە
ايليب چقسا عجابىب قهرىمانلىق بلەن جهك
قلار ايدى . منا بونوڭما ھېتىنى بدەو
لەت بلەھى قلمواتيدو - دەپتو .
« ئەتىسى بەدەولت ھېلىقى اوچ كشيىنى
آلدىغا چاقرتىپ :

- اگر سېلەر بەدەولت بولساڭلار
نيمە قلاقتىڭلار ؟ - دەب سورىغان ايكەن
اولار لام - چىم دىيەلمەھى چىران بولوب
قاپتو . شوندىن كېيىن بەدەولت برنجى
كشيىگە « سېنىڭ بەدەولەتلىگىڭ 2 عمارت
بلەن پوتسە ، مانال « دەب شەردە ھم
صحرادا بر دىن جى سالدورب بېرىپتو .
2 - كشيىگە بولسا ، تلىگەن قزىنى چوڭ
نوى قلمب ايليب بېرىپتو ، 3 - سېنى
لەشكەر باشلىق قلمب زنداندىكى ھەممە
گناھكار لارنى لەشكەرى مشق اوگوتوب
جه گگە تبارلاشنى تاپشورويپتو . اولار كىن
جه گلەردە عجابىب قهرىمانلىق كورسەت-
كەنلىگىنى مەن اوز كوزوم بلەن
كورگەن . . . »

او بر نارسىگە اېچىنغان آدمەدەك
« ھى . . . » دىيدىدە بېشىنى تووھن سېلىپ
جەنولوب قلدى . مەن اونوڭ ھەردا نېم

قلمبىغان گەبارىدىن آزاتلىق اوچون بو
لوب اونكەن جه گلەرگە وه قهرىمانلىقلار-
غا ، اوز خەلقىنىك مستقل بولوب ياشىغان
دەورىدىكى مىلى ئەنئەنەلەرگە نھايىتى قزىق .
قانلىغىنى آڭلار ايدىم . رحيم صوفى به
دەولەتدىن جق ياخشىلىق كورگەن آدم .
شونوڭ اوچون اونى « آچىغىمەوبار نانايغىمەوبار
پادشەھ ايدى » دەپ تصوبرلەپ كىتېدو .
بەدەولت ساتقونلار طرفىدىن زەھەر
بېرىپ اولتورولوب 7 شهر دىكى مستقل
اويغور دەولتى يىقلاندىن كىن ، رحيم
صوفى آلتە شەردىن قول سلكىپ پىيادە
ايلىغا يىنىپ چققان . او ، فەلەكنىك كاز
لىقىغا آچىق قلمب ، تەركى كونىابولوب
آلغان . رحيم صوفى غەرىدە خوتون

اولكولوك كىشەش اعضالارنىك تارقىتىش ھەستائەلەرىگە دائر

اولكولوك كىشەش اعضالرى اورومچىگە
بېرىپ ايىكى آيلىق واقتنى تالاش - تار-
تىشلار بلەن اونكەزدى .
اونكەنكى استىداد چىل خطاي حكومتى
خەلق مجلسلرينى اونكوزگەندە ، سوز-
لەيدىغان « مخصوص » كشيلىرنى آلدىدىن
بەلگولەپ مجلس قرارىنى ھەم آلدىدىن
ئۇلەپ چقىپ ، مجلسكە قانداشقانلار
غانصديق قلفوزانتى . بوقتەقى كىشەش
اعضالر مجلسىنى خوددى شونو كدەك اونكو
زوش فلانلانغان . أما 3 ويلايەت كىشەش
اعضالرى خەلقچىلغىنى دەعوافلىپ ، قانتق
قارشىلىق كورسەندى . بولارنىك دەعواسى
حقلىق بولغانلىقىدىن اولكولوك كىشەش
ضالرىنىك كوچولوگى فوشولدى . فقط
كوچولوكنىك فكرىگە قارشى چققانلار سا
سائ خطاي مليتېدىن بولغان كىشەش

آلمىغان ، ايليدا اوزى قازان ايسىپ بر
فېتىمە واسىق تالاق ايدىب يىمەھى ، 65
بېشىدا اولگەن .
رحيم صوفىنىك كىيىكى حېائى نوغرسىدا
ھكايە يىزىپ باقسام دېگەن اومېدىم
باراسىدى . لىكىن بوجايسىدا
اونوڭ اسمىنى ياد قلمب اوتوشوم بوقور
دىكى مقالنىك آخىرقى جوملىسى بولدى .
حقيقتائە ھەم حاضر مو نەشقەردە باشى .
غوچى ھەر - بر بوواى ھەر - برماموى
مستقللكدە اونكوزگەن 13 يىلق دەورى .
دىكى واقبەلەرنى وه دوشمەنگە قارشى
كورەشە قىرنداشارىنىك عجابىب قهرىمان-
لىقارىنى سوزلەپ برلەيدو .
ز . قادىرى

اعضالرى بلەن آفسووبلايتىڭ نىسمائە كىشەش
اعضالرى بولدى .
تالاشلارنىك برنجىسى : كىشەش -
اعضالارنىك - لاجىت (لىقتلىگى) مستبلىسى
بولدى . استىداد چىلار تىلېدىن 3 كشيە-
نى ، فەشقەردىن 7 كشيىنى ، آفسوھىن
بر كشيىنى چوچە كدىن بر كشيىنى ، جەھى
12 كشيىنى كىشەش اعضالغىغا اونكوز
مەھىمىز - دەپ ، جايىكە قىتىشقا نىسمائە
حقوقلوق كاتىزىنى بىرمىدى . أما ،
« نونوملەرز » دىگىنىنىك آلسى يوق ايدى .
مئالائە ايلېدىن بارغان وه كىلەر ايوپدە
2 كشى آز سئلىق ملكت وه كالمرى .
بوملەلەرنىك كوچولوگ خەلقى (99 برىم
پرونسنت) ايلېدا نوروغلوق بولوب
خەلق وه كىلرېنى بر واسطە اوزاسرى
سايلىغان ايدى .

جەلپىدىن آفسودىن كەلگەن بىر كىشى بولسا ، آوات ناھىيەسىدىن سايلانغان اولكولوك كېڭەش ئەزاسى بولۇپ ، كېيىنكى كۈنلەر دە آۋاندا يۈرگۈزۈلگەن سىياسى سېقىدىن قىچىپ اورومچىگە كەلگەن . بۇ كىشى ئوز ناھىيەسىدىن قىچىپ كەتكەندىن كېيىن استىدادچىلار بۇ كىشىنىڭ اورنىغا باشقا ئورنى سايلاپ كەلگەن . كېيىنكى كۈنلەردە بۇ كىشىگە شۇنداق قاراشلىق كۆرسەندى . كىشى ، خەتنى : « اورون - كورپىلارنى كۈنەر » دەپ بىناپىن چىقىپ كېتىشىنى بويىدى

استىدادچىلار خەتتە سۆزلەيدىغان كېڭەش ئەزالىرىنى مەككىن قەدەر آزىنىشقا اورونۇپ ، ئورلوك رەئىسلىق خىزمەت كىلىرىنى ئېلىپ باردى . استىدادچىلار كۆپ يەرلەردىكى خەلقچىل كېڭەش ئەزالىرىنى سولاپ ئەتكەن ، بۇنىڭ ئەتكەن ۋە كېڭەش ئەزالىرى سىققا چىدىماي ئوز يۈرتىدىن قىچىپ كەتكەن . مانا شۇلارنىڭ ئورنىغا ئورلىرى باشقىدىن سايلاپ ئەۋەتكەن كېڭەش ئەزالىرىنى تەييارلىق بىلەن قارشى ئىدى . مەنلا : آفسودىن كەلگەن 15 كىشىنىڭ ئورنى ئوزىنى بولۇپ ، قالغانلىرى ئوزىگەرگەن . آسوق - آسودا خەلق ئارقىدىن سايلام بولماي استىدادچىلار ئورلىرى سايلاپ كەلگەن . بار كىشى 5 كەلگەن كىشىنىڭ ئىككىسى ئەينى ئوزى ، خوتەندىن سايلانغان ئوچ - لاكىشى كەلدى .

سلاجىت مەنبەسىنى خەلقنىڭ ئۈچۈن مەن بىرۈزلەيدىن بىرىدىن كىشى بەلگۈلۈنۈپ مەن تۈزۈلدى . بۇ مەن مەن چىقىپ كەتتى . خەتنى ئارقىلىق دەپ ، مەن ئېلىشنى

خەلقنىڭ ئورنىغا ئورنىدا ، استىدادچىلار بىراق چايلاردىن قوروق مەنئالار ، مەن ئېلىپ بىلەر سۆزلەپ ، مەن ئېلىشنى چەتكە چىقىرىپ ۋاقىت ئۆتكۈزۈش بىلەن آۋاندا قىلىپ قويدى . سلاجىت مەن ئېلىشنى تەم بولماي تۈر ئان بىرۈقتە تۈرت ئورلوك چەك بەيدا بولدى . بۇ ئورلوك كۆپچۈلوك ئەزالىرى قارشى تۈرۈپ ، 2 ھەفتە ئالاش - تارتىش ئورلۇق . بۇ ھەقتە ھۆكۈمەت ئارقىدىن تەشكىل بولغان 7 كىشىلىك گروپپا ئەزالىرىدىن اولكولوك ھۆكۈمەت مەلۇم رەئىسلىق ئورنىدا قىلىشنى ، ئېچىش ئورنىدا مەلۇم ئورنىدا قىلىشنى ، مەن ئېلىشنى مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى مەن ئېلىشنى

مەن ئېلىشنى مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى مەن ئېلىشنى

بىر مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى

جەڭ جۇ جۇڭ كۆپچۈلوك كېڭەش ئەزالىرىدىن مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى

1 - مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى

گراممىغا بىز ھېچ قاندا خەلقنىڭ قەلبىمىز ، بىلىشنى ، بىلىشنى ، بىلىشنى

جەڭ جۇ جۇڭ كۆپچۈلوك كېڭەش ئەزالىرىدىن مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى ، مەن ئېلىشنى

لەب چەتەى . بونوك بىلەن اوزلارنىڭ موافىقىتى اوچون زەمىن خىزىرلىكە چى بولدى . بىو وقتىدىن قىزىلىنىپ قەول وە كىلى : « مستىلىنى اوچىدىن 2 اوز جەل قىسون ، اگىر ئورتىدىن بىرى قارشى تورا ، او كوچىدىن قاندىر ولسون » دەپ فەكر بەردى . كوچو لوك ھەر ايكنى ساختا پەزىلىك فەكر گە قارشى چىقىپ ، ايڭ آخردا « كوچىچىلار كىنكىكىنى بوزوش مەكىن مەس ، كىڭەش نەمەس سىدىمە شونداق - كورسونلۇگىن ايدى - غو ؟ » دەپ سەوال ئويدى . جاك چۇ جوك : « كوچىچىلار كىنكىكىنى ئازچە لىق مستىلىلەرنى ايچكى احوالغا تەتقىق قىلماقچى بولدى .

سلاھىت مستىلىسىگە حكومتىڭ آر- لاشمەلىقى لازىم ايدى . ئەمما حكومت بو حقونى اولكولوك كىڭەش اعضالرىغا بەر گوسى كەلمەيدى . احوال شونداق بولسىمۇ خىطابچە « شك جاك ژىباو » گىزىتىگە ايچكى اشلار ناظرى واڭ زىك شەن : « 7 كىشلىك ھەتت فرارنى ئەمگە اشورال- مەدى ، حقونى بور گوزەلمەيدى ، باكى حكومتكە بەرمەيدى » دەپ يازدى . بو ئەمەلە بولمىغان احوالغا نەسبەتەن مەطبوعەتتا اشى مەھەللىك ايدى . بوزە - مەن باشقا استىدادچىلار وە كىلەر آرسىغا ھەر تۈرلۈك بولگۈنچىلۈكلەرنى سالىدى . اولكولوك كىڭەش اعضالرى اوچون ئەنلىكەدىن ارون خىزىرلانغان ايدى ، ئەمما استىدادچىلار كىڭەش اعضالرى آرسىغا بولگۈنچىلۈك سىلىش اوچون آفسو كى - كىڭەش اعضالرىنى شەر ايجىگە ايلەپ كى -

رەب كەندى . كىڭەش اعضالرى واڭنىڭ چاڭدىن : « آفسو كىڭەش اعضالرى نەبىشكە بوبەرگە چوشمەيدى ؟ » دەپ سورىسا ، ئو : « تەمەمەمبىگىش نوروش نەر كىلىك دىگەن بارە دەپ بوپونتى . لەيكىن مونداق مەجبورى « نەر كىلىك » اولارنىڭ آرسىدىكى اوز نۇر - كىنى خەلايىدىغان بىر قانچە اعضالرىغا - بەردى . حتى اولارنىڭ آرسىدا مەجبورى نەر كىلىككە چىدەي يىغلىغانلىرى و بولدى . مەنا شومو نەر كىلىكمۇ . قەشقەر كىڭەش اعضالرى توختاھىش طرفىدىن توسولدى . بومو نەر كىلىكمۇ ؟

استىدادچىلار اوز قەلەشلىرىنى بوشو - روب ، اولار اوزى خەملاپ شەر ايجىگە چو شوب اپتو ، شونوك اوچون « حكومت او - لارغا قارىمايدۇ » دىدى . نەرتىسى تىك - جاك يەنە شونداق جواب بەردى . ئەمما - سو كىڭەش اعضالرىدىن كەلگەنلەر « تىك جاك » نىڭ ائىدى : « بزمو موشو بەرگە چوشسەك بولوبدىكەن . ھواسى ياخشى ايكەن : قايتىپ كەلسەك كىلەر مەز دەپ طەنە قلىشىدى . نىك جاك بولارغا قارىتسا بوپونولغان سوزلەر قەلسىمۇ ، اولار : « بزمى چوشورگەن بەردە خوددى سز لەر ئىككىگە اوخشاش كىلەر خىزمەت قلىشىدۇ . سز لەرگە نەبە بەرسە ، بزمگە شونى بېرىدۇ » دەپ نىك جاك بوشورغانلارنى آشكارە قەلەپ قويدى . لەيكىن اولارنىڭ ايجىدە يوق ئەمەس زوبىك (زوھەرە) ، ئەمەت ، عبدالرحمن ، يوسف دىگەنلەر اوچىغا چىققان نەشەدەنلەر بولوب ، استىدادچىلارنىڭ سىزلىرىنى ساقلاشدا وە - لارغا خىزمەت كورسوتۇشدا ئەلدىقى اورولدا تۇرىدۇ . كوچىچىلارگى راستىنى ايتىپ - بووانقاندا زوبىك خەلم اورونسىز قايتاپ كى -

تىب : « اوزى اختىبارەز اوزومزە سەنەمىن - جومى دا اولتوروش - توروش نەر كىن دىپ پىلگەن ، دولت برلىكى » دەپ ولائەت استى - دادچىلارنىڭ كومىيىقىغا اوسول اويىناب كىتىدۇ .

بو 3 - 4 زات شونداق خالغا كەلگەنكى ، اگىر سوزلوشوب باقسىڭىز آغزىدىن سەنەمىن جومى اونداق خەلقچىل مونداق خەلقچىل دەپ كىلىپ ، بزمىڭ آفسو وبلايىمىزدا سەنەمىن جومىلىق خەلقچىل لوق بور گوزولمىغانلىقى ، سىز لەردە اونداق ئەمەس دىيىشىدۇ . اگىر اولكودە بار بولواز قان واقەلەر توغرىسىدا سوزلەپ بەرسە تورت پوتى اورە قالىدۇ . « اوزەمەنڭ راس » دەپ كوزىنى بومۇب ائىدۇ - دە بول - سى . سلاھىت مسئەسى توغرىلوق ھەتت رەئىسى سايلاشدا آفسو آفسو كىڭەش اعضالرى بوس - نى (اوز گەرگەن) : « دولت تلى (خىطابچە) بىلىدىغان كىشى بولسون ، شونوك اوچون چىك شەنسىرنى سايلايىز » دەپ كورسوتۇپ اولتۇردى .

« اواندارد » آفسو كىڭەش اعضالرى بو خىل ھەركەتلىرى بىلىپكە مەنەبىر گەپ - گە بولماقتا . مثلاً باج خەنە باشلىقى ، گومەندىك شوجىن جاڭگى وە مەلۇمىن والى - غا اوخشاش مەنەبىرلىرى بەرمە كىچىمىش . بولارنىڭ تورموشىغا بار دەم دەپ استىدادچىلار تەشەببۇسى بولوب ، ھەر قايسىسىغا 2 ملىيون دوللاردىن اوانس بەرگەن ايدى . ش . آفسو كىڭەش اعضالرى ھەربىلەر وە ايدارە باشلىقلارنى طرفىدىن بانكىتلەر اوز - كوزولوب ، ھەرمەت بىلەن مەھەن قىلمىقتا . شوبانكىتلەردا آفسو كىڭەش اعضالرى ايفىز - پىغا كەلگەن سوزلارنى قلىشماقتا . چەلەپ

بىن اوزىنى « قازىل قوززان - بىنچەك » دەپ ائىفۇچى مەنەبىق سەبەخىد خوجا : « خەلەر قى اولكولوك كىڭەش اعضالرى ايجىدە كە - مەنەبىرلەر كۆپ ، بزمىڭ اوزىمىز اولارغا يەنە يەيدۇ . بزمىڭ اوزىمىز اولانكىكىگە يەنە كەندە كىڭەش اعضالرى مەجلىسىنى اچىمىز » دىگەن . طەبىقى ، سەبەخىد خوجا بوسوز نى اوزى - لاسوزلىگەن ئەمەس ، ئەتە اوگەتكۈچىلرى باردۇر .

كىيىن بەر كىند كىڭەش اعضالرىنى « كىلىوايدۇ » دىگەن خەبەرنى اڭلاپ - تىدادچىلار بىر نەچچە قوراللىق عىسكەر بىلەن بىر مەشەنەنى تۇقسونغا تەوەتىدۇ . اوبىر دىن بار كىند كىڭەش اعضالرىنى شو مەشەنە گە اولتۇرغوزۇپ ، قوراللىق عىسكەرنىڭ مە - فەتىدە تەوەبو - توغرى آفسو كىڭەش اعضالرىگە قوشدى . خوتەننىڭ 3 كىڭەش اعضالرى استىدادچىلارغا قارشى نورغان ھالدا كوچىچىلارگە قوشولدى . بانكىتلار دا بەشى كىڭەش اعضالرىنى اوز طرفىگە تارتىش اوچون غەلجىك سەتەك زوبىكنىڭ قەلغان ھەركەتلىرىنى كىشى ايفىزىغا ايلەپ بولەيدۇ . اونوگەدىن باشقا بولارنى اوز لرىگە جەلپ قىلىش اوچون استىدادچىلار اومىلار وە باقىدى . مثلاً : اولارغا « پالانى - دىن » دىگەن « سوغان » لار كىلىپ تۇردى . « سوغان » تاپشورۇپ آفۇچ - يىلار استىدادچىلارنىڭ سىزلىرىنى كوچىچىلارگە كىڭەش اعضالرىغا ايتىپ قويدى .

استىدادچىلار ايلى ، چوچەك ، آلتاى كىڭەش اعضالرى اوستىدىن پەنە - ايفوا توغرىلار اوچون 3 وبلايىتكە قارشى - مەخنى تشويق وە رەقەار تارقەتتى . كىڭەش اعضالرىنىڭ اوى خىزمىتىگە بەلگولەپ قويدۇ .

خان كشيلىرىنى جالوسلوق حر كتى بلەن مشغوللاندى. مەدا بونوگىدىن مەجلىسنىڭ ايجەلسىلىقى اوچون بولغان اومتولوشلار ئېسى دەرىجە گە بەتكەنلىكىنى بېلىش ئەن امەس. ئەمەلىدە بو بولگونچولوك حر كىتلىر بورون پلانغا ايلاب قويولغان. كېڭەش اعضارى اورومچىدە حاضر نورغان بو پاندا بولغان اوز گوروشنىڭ ايك چوگى اولكولوك حكومت رەھبەرلىكى ايدى. يىكى رەئىسگە نامە تاپشوروش كونى كېڭەش اعضارىغا رە خەلقچىل حكومت اعضارىغا ئالدىن اوچوق خىر قاتىنغان امەس. چونكى بو يوشورون ايلاب بېرىلغان ايش: مەصايىھىلەش حكومت اوزگو - روشىگە قارشىلىق بولوب قەلسوز دېگەن مقصدىنى كوزدە توتقانلىق ايدى. ئارنىسى نامە تاپشوروش مراسىمى اولكوزلدى، تاغىنى مسعود قەسەم بلەن تاپشوروب ايلاب سوز سوزلىدى. سوزى بلشدىن آخرغىچە بووضىفەنى «بلنغان» قانچان چاڭرى بوەنچاڭ بلەنچاڭ بوچاڭغا رحمت اوتوش بلەن تولغان، اما شرقى تور كىستان خەلقى، بىتم، سىياسى اشلارنى ئەمەلگە قويوش پروگرامما رە اولكولوك كېڭەش اعضالار مەجلىسى نوغور - لوق بر جەلە سوز مەم ئستورولىدى. شو مەجلىسدە يىكى رەئىسكە كېڭەش اء - خىللىرى قارشىلىق كورسونوب سوز گەچقتى. اولكولوك حكومت رەھبەرلىكىنىڭ اوز - گوروشىگە قارشى كېڭەش اعضالى آخىرى آرقىدىن چاڭ جز چوڭنا قاتار عرضىلر بەردى چاڭ جز چوڭ بونوگىغا رەددى جواب بېرىش بلەنلا كفايلىەندى.

مسعود - منصب پرست، خەلسوق اوچون كويەيدىغان كشى بولغانلىقىدىن اولكولوك كېڭەش اعضالى امكانىقنىڭ بارى چە قارشىلىق كورسونوب كەلدى. اولكولوك كېڭەش اعضالى اولكېمىز دېكى بىتون خالفرگە رە كېل بولوب خەلقنىڭ ئوستىدىكى ايفرچىلىقلارنى حەل قىلىش اوچون ئوبلانغانلىقىدىن اولكولوك حكومتنىڭ واقتىز اوز گوروشىگە ناراضى ايكەنلىكىنى بىلان قاشقا خەلق ايدى. چونكى اولكە خەلقى اولكولوك حكومتنىڭ لايىق اوزگو روشىگە قارشى نەورەپ كەتكەن برواقتە - ما البىتتە اوزلرى ئەمەنكەن رە كىللىرىدىن شو - نى كونكەن ايدى. مەركىزى حكومتنىڭ رە كىلى خەلقنىڭ ناراضىلىقىغا اعتبار قىلماي قولاي بوپوروب ائلى. حاضر بولسا احوال خەلق ئويلىغاندەك بوپ چىقوانىدو. اولكولوك حكومت اوزگو - روشىدىن اول جنوبدىكى مستىدىلرنىڭ بوزۇق حر كىتلىرى حكومت اوز گوروش بلەن مەركىز اورومچىگە بېتىپ كەلدى. اوچوق دىن اوچوق - خەلقچىللىر سىياسىغا باشلىرى . مئلا: مسعود ائندى رەئىس بولغىچە - مى 33 كوزوقت اوتوش بلەن اورومچى اوزبە «بى گناھ 30 كشىنىڭ قىنى تو كولى» دېگەن سوزلەر آڭلاندى. مسعود رەئىس بولغان كوندىن باشلاپ خەلق خاطر جەھەت سىز كون كىرپور مە كدە. استىدادچىلار طرفىدىن خەلقنىڭ ئەركەن - لىكىنى بوغوش، سو قىدىلەر كوچە بە كدە، مسعود رەئىس بولغاندىن كىيىن خەلقى حر بېلىرى رەھبەرلىكىدىكى اسلام دىنىنى چە - ئايە قىلىش نامى استىدىكى عكس العى كە.

چىلەرنىڭ جەمىئىتى بلەن «سەئىمىن چويىد - لىق باشلار اومىگى» حر بىلەر جەھەتلىسى استىدا حر كىلەنمە كدە . اولار «سەن ايللىق، سەن كامونىست» دەپ خەلقچى ضىالى باشلارنى ئونوب اورماقتا . جالوسلار اوچوق - دىن - اوچوق خەلقنىڭ مەنى اورونلرغا مەجور قىلماقتا. مئلا: 30 - ئېون كونى مەركىزى اوب - غور اويوشمىسىغا قانغان مەجور تىلوق دەلىل بولالايدو . اويوشمىغا مەجور قىلغو چىلارنىڭ ائىنى تەكشوروش اوچون، خەلق رىئاكسىئون دەپ ئونىغان جانىم قىلان ، سالىس رە بىر مەنچە خەلىپىلارنى بەلگولەش رىئاكسىئون لارنىڭ كوچويوشىنى كور سونىدو . يەنە شىشى قىزىكى : اولكولوك كېڭەش مەجلىسى ايجىپ ئىشى مەنلەنى مەل ئىلمەي تورغاندا حكومت آجەنشىن باشلىق 16 كشىنى شرقى تور كىستان خەلقىنىڭ رە كى - لى قىلىپ ئاتكىنىغا ئەمەنكەن حر كىت قىلماقتا . خاتىن ، اوروش بەرەست عثمانغا «دولتنىڭ سادىق باتورى» دەپ بايراق تەقدىم قىلماقچى ايمەش . كوچولوك خەلق مسعود دىن رافا كەلمەيدىغانلىقىنى سىزىپ ، خەلقچى يوسونداقار شىچقان ايدى ، مستىد دائىرىلەر كوچ - چولوك خەلقنىڭ اولكولوك حكومتىنى حاكىم مطلقلىق يوسونىدا اوز گەرئىب

ايشىكە بولغان قارشىلىقىغا كوزيوموب ، «بوزغونچىلار بوزغونچىلار» دەپ بەا بېرىپ ، اوزلرىنىڭ بوزغونچى رەسوا بول - غانلىقىنى كورسەتدى . مۇستەملىكچىسى عنصرلەر قاراچى ئەنقا اعتقاد قىلىپ اونوگىدىن مەچ اش چىقارمىغاندىن كىيىن مسعودنى قورچاق رەئىس قىلىپ قويوب اش كورمە كچى بولدى بىسوز قىر - لىك ئاكتىكلارنىڭ سىلر بىرنىڭ كەب - نىدىن بىرى آشكارە بولوايتىدو. مەنا بو نوڭغا مسعود رەئىس بولغاندىن كىيىنكى وطنىمىز دە يوز بېرىواتقان احوالار اوچوق اثبات بولالايدور . عەمما استىدادچىلار بونۇيت اول - كولوك كېڭەش اعضالىنى اورومچىگە آپىرىپ ، اوزارى كېم قانداق كشىلەر ايكەنلىكىنى آشكارە يوسوندا ايفالەپ قويىدو. اورونولغان بىتم ، سىياسى پرو - گرامما بەردىسىنى بىرتىپ تاشلىدى . احوال شونداق بولسىمۇ ، اولار : «30 - لايت بىتم ، سىياسى پروگراممىنى اجرا قىلىدى» دېشىدو . بوزغونچىلىق اشلارنى اوزارى يور - گوزوب توروب خەلق مەنچەگە دوشمەن - لىك قىلىپ توروب ، يەنە استىدادچىلارنىڭ چوڭ - كىچىك ھەممىسى «خەلقچى بىز» دەپ دەغوا قىلىدو . و كىل

ھاشىم جان

(ھىكايە)

د . تورەخەت

1

ئەرتىياز حیات جاللىنىپ، طبیعت پاساز - باقدا . اپنیز - قىلار قاشلارغا ھوسماقو - يوشوب، كوندىڭ آلتون نورلرى بلەن كى - پىنە كدە ...

سېتى كام قوشنى توختوتوب، يېڭىنىڭ
 اوچى، بىلەن ماڭلاي تەرىپنى سورتتى، را-
 ختلىنىپ توروب، ئەرتىزانىڭ سالى، داۋالىق
 خۇش ھو-سېدىن ايچىگە چوڭ - چوڭ بىر
 ايگكى تارتتى، يادىغا كېچك اينسى چو -
 شوب، ايگكى دەسسەلا يېنىدىكى قىرنىڭ
 اوستىگە چىقتىدە، سولەنلىك كوكسىنى
 كونوروب، يراقنى بايقىسى.

— اننى قاينورالماي، اوزاب كەت-
 تىمە، نېم بولدى؟! — دەپ كوڭلى
 اويوب توراتتى، ئاغشىنىڭ آوازي آڭ-
 لاندى.

— قارا بو پىنتە كىنى! ئەمگەلمەي ئاغ-
 شا بىلەن اش قىزىتىپ يور گېنىنى! مەس -
 لىگى كەلگەن سېت آكام اينسى ياققا
 ماڭدى. بىر آز يورگەندىن كېيىن قاير-
 تشقا شەرەت قلىپ، اينىسىنىڭ 2 -- 3
 ساعت ايچىدە سورەم قىل تىلىغان بەر
 لرىگە قاراب، نەپتىنى چىران بولوب قالدى.
 ايرىق بويىدا بىر قورايىنى اويناپ اولتو-
 روب، اويغا چومولدى.

— بويىل ايشنى خېلى بالدور بىك-
 لىدىم، ھاشىم جان بولسا، بزدىن قىلمەي
 ايشقا ياراۋاتىدو. كوزدە خېلى بايا -
 شەت بولوب فالامدوق نىمە؟ براق زىنىغا
 بالانە ككور حكومتنىڭ، جزانىخور جاڭگو
 دىلارنىڭ تەلىپىگە بولا يىنە. اشلق كىتىپ،
 چاڭ قالا، مانغدر كىتىپ جان قالا... خەپ
 ... دۇبەنەم اولە، فقرامو كۇلە...

— آكا — آكا! پارايەنەمە! — دېدى
 ھاشىم جان كورەك بىر گورنوش بىلەن.
 خېلىغا چوموب كەتكەن سېت كام بىر
 دىنىلا بېشىنى كونوروب اورنىدىن
 توردى.

— پارايەنەمە اوكا! — دېدىدە،
 ايرىقىدىن ايرىغىب ھاشىمنىڭ يىنىغا باردى
 ۋە اونوڭغا زوقى كېلىپ — ساڭا مەن
 اشلىقنى چىچەپ بولغاندا ياخشى بىر ئاي
 اېلىپ بېرىمەن يېزىچە اوينىساڭمۇ مەيلى - دەپ
 اونى ئەر كېلىتەپ، موروسىگە اوروب قوبدى.
 — كوزدە ارقوبەنەمە اوكا! —

— اوقوبسەن اوكا - اوقوبسەن. دا-
 دامەم سىنى اوقوتوشقا آرزودو... نادانلىقنىڭ
 كوچو-چو-چو سەرسان بولوب بىزنىڭ يور-
 گېنىمەزمۇ يىنە، بوشوكتە كېمەزدىن ئارتىپ
 ايتىزدا بەر ئانلىساڭمۇ، چاينىمەزنىڭ تىزدىن
 اشىقىنىنى اشىغان.

ھاشىمكى اينسى چوڭلىغان بويى ايتىز
 غا چاي كونوروب كەلدى.

2

ھاشىم جان خوشل اوقوب يورەتنى
 بىر كونى بىر اوقوبى :

— ماڭوشىنىڭ اينسى بىر نىچى مىنغدا
 اوقوسا، اوزى يارتىچى مىنغدا يوروخو —
 دەپ زانلىق قىلدى. بىلىقىلار قوش-بولوب
 كولوشتى. بو حال ھاشىم جانغا نەپتىنى ئاۋ-
 ئىر قىلدى. ايزا تارتقىنىدىن آغزى گەپ
 كە كەلمەي، كالپوكلىرى لىپىلداپ كەت-
 تى. شوندىن كېن ھاشىم جان خەپ، «
 دەپ اوقوشقا باشقىدىنلا تىشتى...»

بىر كونى خىيىنى ائىدى 4 — مىنغ
 قا كىرىپ، دەرسىدىن كىن سوال سو-
 راشقا باشلىدى:

— تور، دەلىق قونونى اوقوا —
 نوراخەد توروب:

— دە، دەلىق قونون - دېشىگە آر-
 قىدىن «قاينى بىر قوروت» دېگەن آواز چىقىپ،
 ھەممە ارقوغوچىلار پىخلداپ كسولوشوب

حسابلايمىز — دېشىگىلا، گولدىور، چوقان،
 چاۋاكاكلار بالار كاۋبىنى كونور -
 وتتى.

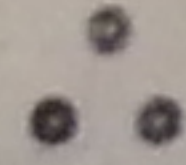
— راس — راس توغرا بە!

— دېشىدىمە ھاشىم بىر نىچى.

— آغچا قىزمۇ قالىتس...

— ھەممەنىڭ كونىنى نوراخەد...

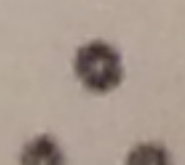
دېگەن سوزلار بىلەن كلوب ايچى واراك -
 چوروك بولوب كەتتى.

ھاشىم جان اوقوشىنى دوام قىلدوروش
 اوچون غولچە گىمەنلار بىمىگە بېرىپ، 2 -
 يىللىق صىنىغا كىردى. 2 يىلدا مەكتىپنى تو -
 گوتوب ھر — بىر دەرسىدىن اغلادرى -
 جە اېلىپ چىقتى.

يەنەمۇ جىقراق بىلم اېلىش اوچون بىر
 قانچە آغىنىلارنىڭ قىزىقچىلىقى بىلەن
 شويلى كوزدە اورومچىگە ماڭدى. اوبىر
 گە بارغاندىن كېن ساقچى مەكتىپىگە اوقوش
 قا كىردى. لەيكن بو اوقوشدىن بەدا -
 نى آرام تاپماي، سەن (دارالەلمىن) گە
 يوتكەلدى. ظالم خطاي افلاسچىلىقنىڭ بو -
 قوملىقى اورومچىدە تېخىمۇ كوچلوك ھەم
 زەھەرلىك ايگەنلىكى ھم اوقوچىلار خىتتە -
 نىڭ ئەنسىزلىكى سېزىلە — سېزىلە تىنىنى
 چوشولدوتوب، اونوك اوقوش اوچون رىيا
 زەتلەرگە راضى بولوب، ائىد بىلەن باقلاز
 قان يىلنى بوشاقتى. اخىرى ايلار لوز -

مەي اورومچىدىن كەچتى.

(اخىرى بار)

كەتتى. معلم غضب بىلەن ھەممىنى چىم
 قىلدى. نوراخەد اوقوغاندا آغزىنى پىچر
 قىلغانلارغا جازا اعلان قىلدى. يەنە سورى -
 دى :

— ھە اوقى!

— دەلىق قونون آ، آ، آ...

— اللهم انا - دەپ ايسىگە سالى ھا -

شىم جان.

— تور ھاشىم، حاضر نەم دېدىم؟

دەپ كاپىدى معلم،

— ائىدىم بو مېنى بورون «گوش»
 دەپ زانلىق ايتەتتى. ائىدى بونىڭغا مەن
 اوگەنمىسەم بولمايدو، — دەپ جواب بەردى
 ھاشىم جان.

معلم سوزنىڭ تىگىگە چوشەندى، نور
 اخەدى قاتتىق تىنقى قىلدى. ھاشىم جاننى او -
 قوغوچىلارغا اولگە قلىپ سوزلواناتتى،

دەرسىدىن چىقىش قوشغىرىغى چىلدى.
 ھاشىم جان ھەممىنىڭ آغزىدا سوزلنى -
 دىغان بولوب قىلدى. اوقوشدا بالارنىڭ
 آلىدى خىمىدە تەن — تەرىپە معلمىنىڭ
 ياردەمچىسى اوقوچىلار اوبوشەسىنىڭ بىك-
 لىقى، ھەممە اوقوچىلار اونى حرمت
 قلىدو.

بىر كونى 6 — مىنغنى پونورگو
 چىلرنى اوزوتوب، قالغانلارنى يىزلىق نەمىگە
 قوبوش يىغىندا مەدىر سوزلەپ:

— ھاشىم موساينى بولسا تىغى 15

دە، او، 4 يىل ايچىدە 6 مىنغنى پونوروب

چىققانلىقى ھەم خىمىدە نەپتىنى ياخشى بول
 غانلىقى اوچون بىز اونى ھەممىدىن بىر نىچى

قەسىم

عزيز ،
 جېنىمىن عزيز ،
 سويوملوك آنا وطنىم !
 بوگون اوتلوق بورە كىيىن ،
 ساخا جان - ھېلىم بلەن
 بىرەن قەسىم ...
 آڭلاڭلا ،
 وطنىڭ كورەشچان اوغول - قىزلىرى !
 گودا بولوڭلا !
 وطنىڭ آسمان قەلەك ئاغلىرى ،
 گوازار باغلىرى ،
 چىمەن زارلىرى !
 گودا بولوڭلا !
 وطنىڭ سوزوك سولرى ،
 اېقىن دەريالىرى ،
 داڭلىق كوللىرى ،
 ۋە نوملوق چوللىرى !
 گودا بولوڭلا !
 ئەي وطن قوربانلىرى - عالي شەھيدلار !
 كورەشچان بوپلار ! ...
 گودا بول !
 قارىچ ، دەستىلار !
 بوگون ،
 ئايناق بورە كىيىن ،
 اېلھام ئاينىتىپ ،
 خەلقىم ئاينىتىپ ،
 ئالدىدار ،
 مەرىپەن ،
 ئىشكېلاتىم قوينىدا ،
 آنا وطنىڭ بىر بەن قەسىم .
 ئەي ! مېنىڭ ،
 مېرىپەن ئوقۇغان آنام -
 وطنىم شەرقى تور كىستان !
 ئەسلە !
 اوتتوش كوزلوروك ،
 نەقىر دەھشەت ،
 نەقىر اېقىر ،
 نەقىر مەھش اېدى .
 اوتتۇبا !
 او ،
 اوتتوش كوزلورنى ،
 قاراڭغۇ ، سوغاق تونلارنى ؛
 اوتتۇبا ! ... !
 بوگون كورەشچان اوغلوڭ ،
 قارىخ آلدېدا ،
 خوشەن يوزىنى -
 قلىپو قارا ! ...
 بىز مەرقاچان يەڭگۈچ ،
 مەرقاچان قىلچاملىرىز !
 خوشەن ،
 بو قەدىلەرنى ھېچ
 آرنقا بورالماپتۇ ؟
 ئېشانىپتۇ پىرلانى ،
 چوقۇم پىرلانى !

مەيلى بولسون

بوران ،
 شېۋىرغان !
 مەيلى ياشسون
 قار ، يامغور ،
 بولسون جودون ،
 سوغاق زمستان !
 بىزنىڭ بولىمىزنى -
 ھېچ تورالماپتۇ .
 سەن بلەن بللە ،
 ئەھدى شوبولدىن ،
 بىخت - سەلەتتىڭ
 كاتىپىنى ئاپىمىز .
 آنا وطنىمىز !
 ئوكسىپە ، قوى ! ...
 قولاق سېلىپ آڭلا !
 اوغلوڭ ئانتىنى ...
 مەن سېنىڭ اوز اوغلوڭ ،
 اوتلوق بورەك ، كورەشچك مەن .

كوروب اوت

عبدالھى روزى

ئەي ! ... مېنىڭ آمىمىمەن باھراب ھەرىمنى آرتقان خىتايىم ،
 ئوھوب ئولخىن تەڭرىگە غارىڭدىن سلام بېرىپ اوت .
 كېزىپ بىرسالماق اېچرە ئوكولمى سىرلىق موزاندىن ؟
 چەن املېگە دەۋا نىسلىڭگە انىلەم اېلىپ اوت .
 دۇشقىتىپ چىقسا داۋوللار مەشۇخ مەبىئىنى بىزلىگەچ ؟
 قىلپ - قار اېرىشوم بولونلارنى اېلھام بېرىپ اوت .

توزوتوش

توزوتوشنى مۇھىم خىتاپاتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئورمانلىرىنى سۆزلەيدۇ.

نومۇرى	بىلىم	تەتقىقات ئورمانلىرى		ئورمانلىرى
		بىلىم	تەتقىقات ئورمانلىرى	
10	1	7	-	ئورمانلىرى
11	1	-	15	ئورمانلىرى
12	2	-	2	ئورمانلىرى
13	2	10	-	ئورمانلىرى
14	2	1	-	ئورمانلىرى
16	1	-	5	ئورمانلىرى
17	2	-	18	ئورمانلىرى
18	2	16	-	ئورمانلىرى
19	2	7	-	ئورمانلىرى
20	1	16	-	ئورمانلىرى
20	1	3	-	ئورمانلىرى
21	1	2	-	ئورمانلىرى
23	1	15	-	ئورمانلىرى
26	2	11	-	ئورمانلىرى
29	1	4	-	ئورمانلىرى
34	1	4	-	ئورمانلىرى

ناشرى : شىنجاڭ ئورمانلىق ئىنژېنېرلىق ئىنستىتۇتى ، شىنجاڭ ئورمانلىق ئىنژېنېرلىق ئىنستىتۇتى .

ئورمانلىق ئىنژېنېرلىق ئىنستىتۇتى : س . سىيىف ، مۇھەررىر ئورمانلىق ئىنژېنېرلىق ئىنستىتۇتى :
 ز . قەييۇمى ، كاتىبى : م . شەھىرى .

ئورمانلىق ئىنژېنېرلىق ئىنستىتۇتى : شىنجاڭ ئورمانلىق ئىنژېنېرلىق ئىنستىتۇتى ، 49 - نومۇرى .

شىنجاڭ ئورمانلىق ئىنژېنېرلىق ئىنستىتۇتى ، شىنجاڭ ئورمانلىق ئىنژېنېرلىق ئىنستىتۇتى ، شىنجاڭ ئورمانلىق ئىنژېنېرلىق ئىنستىتۇتى .

رەھبەرلىرىمىز ئىچىمىزگە كەتكەن سۈرۈن ، يىلانچاق غارلاردا ،
 چىلچىلىك باققان كۆپۈنچە يىلانچاق ئورمانلىرى .

يولبارس قەبرىسى ئارلاپ زىكرىنى سوقماق بولۇپ ،
 كۆمۈلگەن ئۆزلەرنى ئېچىپ قەبرىگە ، مەنم قەلبىم ئورمان .
 مەرقۇم ئورماننى تەشكىل ئەتكەن سەنئەت سۈبە كەلەر ،
 ئۆستىگە مېلىيون چىچەك كەلەر - گۈللەرنى ھەممە ئورمانلىرى .

قەلەم ئۆزى سەندىن ئېلىپ ھەرچولمە قەلەم ياشىدى ،
 كەڭ كېرىپ گەۋدە ئىنى چىن ئارىخدا بىر قەلب ئورمان .
 سۈرۈن ئورمان تېخى يىلانچاق ئورماندا ،
 مۇھىم بولسۇن بىر سەنئەت مۇھىم چىچەك ئورمان .

ئاخىرى ئېلىپ بە كۆنلەردىن ئېلىپ بە ،
 خوشال ناخشا ئورماندا ، مۇھىم كۆلۈپ ئورمان .
 بول شەرقىڭ شېخىغا قونسا نىزاكت بولسۇن ،
 ئۆزىمگە بولسۇن ئورمان - ئورمانلىق ئورمان .

ئورمانلىق

كېلىمات

يىنچىك ئورمانلىق سۆزلەر ،
 بىلىپ ئورمانلىق ئورمانلىق ...
 كۆشۈلۈپ يىلان ، بولۇپ ئورمان ،
 مۇھىم ئورمانلىق ئورمانلىق ...

ئورمانلىق كۆرسەتكەن ، ئورمانلىق سېلىق ،
 ئورمانلىق ئورمانلىق ، ئورمانلىق زەھەر ...
 ئورمانلىق ئورمانلىق ، ئورمانلىق ئورمانلىق ،
 ئورمانلىق ئورمانلىق ، ئورمانلىق ئورمانلىق ...

ئورمانلىق ئورمانلىق ، ئورمانلىق ئورمانلىق ،
 بولسا خۇشخەتەر ، بىر مۇھىم ئورمانلىق ...
 بىر مۇھىم ئورمانلىق ، ئورمانلىق ئورمانلىق ،
 ئورمانلىق ئورمانلىق ، ئورمانلىق ئورمانلىق ...